

Filozofski život

Predstavljanje knjige Zapisi iz filozofskog života Vinka Grgureva

U prostorijama Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića, 5. veljače 2024. godine, u večernjim satima održano je predstavljanje knjige *Zapisi iz filozofskog života* autora Vinka Grgureva. Knjigu su, uz autora, predstavljali urednik Ivan Bekavac Basić i recenzentica Zorka Jekić. Vinko Grgurev rođen je 1952. godine u Šibeniku. Završio je studij filozofije i opće lingvistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Veliki dio života radio je kao srednjoškolski profesor, simultano pišući za mnoge znanstvene i kulturne publikacije.

Predstavljanje je otvorio Ivan Bekavac Basić s nekoliko uvodnih riječi o autorovu životu i radu te osobnoj vezi predstavljачa i autora, navodeći da su zajedno slušali predavanja i studirali na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a potom je zahvalio Ministarstvu na financiranju knjige te ukratko predstavio i nakladničku kuću *Bitak* koja je knjigu i objavila. Grgurev, nastavio je Bekavac Basić, dugi niz godina pratio je dio filozofskog života koji je bio usko vezan za Filozofski fakultet i za nekoliko časopisa koji su bili u žarištu kulturnih i filozofskih krugova u kojima se Grgurev kretao. Da bi se napisala cijela povijest hrvatskoga filozofskog života, dodao je Bekavac Basić, bila bi potrebna izrazito opsežna i široka studija, a doprinos koji je Grgurev pružio ovom knjigom već je sâm po sebi velik i značajan. Tom mišlju Bekavac Basić dovršava svoju uvodnu riječ i daje je Jekić.

Počevši sa zahvalama, Jekić je ponovila i proširila neke biografske podatke. Posebno je izdvojila kako je Grgurev, iako rodom s obale, veliki dio života živio i radio u Bjelovaru. Uz profesorski posao pisao je i za brojne časopise, a od kojih je izdvojila *Filozofska istraživanja*, *Marksističko obrazovanje*, *Metodički ogledi*, *Školske novine*, *Nastavni vjesnik*, *Naše teme*, *Vjesnik*, *Večernji list*, *Šibenski list*, *Zvono*, *Bjelovarski učitelj*, *Hrvatska ljevica*, *Vijenac*, te

Zarez. Zatim je ukratko predstavila strukturu knjige koja se dijeli na tri dijela. Prvi dio sastoji se od raznih tekstova vezanih za marksizam, logiku, filozofski život, nekolicinu recenzija te dodatka naslova »Dostojanstvo knjige kao knjige«. Drugi dio knjige sadrži, uz dodatne tekstove vezane za filozofski život, *In memoriam* tekstove o pokojnim kolegama sociologu Teni Martinić, Stipi Šuvagu i Dimitriju Sergejevu. Treći dio knjige većinski je vezan za razmišljanja o školstvu, učenicima, profesorima, školi i ostalim srodnim temama. Jekić je posebno izdvojila njegovo zalaganje za predmet logike u srednjim školama te zagovaranje logike kao samostalnog predmeta ne samo u gimnazijama nego u svim srednjim školama. Osvrćući se na autorov stil pisanja, navela je kako Grgurev piše jasno i argumentirano. Naposljetku se Jekić vratila na zapise koji čine većinu knjige, a to su zapisi i izvještaji s filozofskih događanja od osamdesetih godina do danas te navela da su oni svjedočanstvo kritičkog promišljanja jednoga strastvenog filozofa koji prati život u našem društvu. Shodno tome, Jekić je istaknula da je ova knjiga nezaobilazna građa za sve one koji žele proučavati filozofski život zadnjih četrdesetak godina. Time je kratko i sažeto završila svoj govor te riječ predala Bekavcu Basiću.

Bekavac Basić naglasio je da Grgurev nije sâm istaknuo želju za objavljivanjem, već je bio zamoljen od strane urednika da prikupi materijale kojima raspolaže da bi se ostvarila jedna važna publikacija koja bi objedinila mnoštvo razasutih tekstova. Pritom je nagovijestio da je takvog materijala zaista puno te da se nada i drugom tomu knjige. Bekavac Basić svoj je govor završio lijepim opisom knjige kao velikim mozaikom malih radova koji su možda u trenutku nastajanja bili neznatni, no sada su važni radi povijesne slike koja je nastala s vremenskim odmakom.

Riječ je naposljetku prepuštena samom autoru. Grgurev je istaknuo da ima još puno tekstova, no oni nisu uvršteni u ovu knjigu. Iako je pisao o Milanu Kangrgi, a zatim i o Danku Grliću, istaknuo je da postoje mnogi profesori

o kojima nije te da smatra da je trebao pisati i o njima – npr. Branku Bošnjaku koji ga je u mladim danima zadužio time što ga je pozvao na dvotjedni seminar u Dubrovnik u kojem se tada nalazio Međunarodni centar za post-diplomske studije. Na nagovor Ante Čovića, Grgurev je o tom iskustvu napisao prvi izvještaj. Također, nije pisao o Danilu Pejoviću te općenito o profesorima koji su rođeni između 1920-ih i 1940-ih godina.

Među prvim tekstovima koji je napisao 1984. godine bila je recenzija Kalinove knjige naslova *Logika i kritičko mišljenje*. Tom ga je prilikom zaintrigiralo mišljenje o logici i njezinoj ulozi u školstvu. Svaka znanost ima predmet, no pitao se što je njezin predmet? Koja je njezina definicija? Bilo je u to vrijeme, navodi Grgurev, mišljenje da je logika nepotrebna kao školski predmet sâm za sebe jer je ona već prisutna u ostalim predmetima. No, za Grgureva je upravo to bio razlog i argument važnost zašto mora biti sama za sebe i zašto je važna da se njezina specifičnost uči u školama i to svim školama, a ne samo u onim školama teže zahtjevnosti. Poanta koju Grgurev iznosi jest da bi svrha logike trebala biti propedeutika za samo učenje, odnosno temelj za pristup svim ostalim predmetima.

Na samom kraju otvorila se rasprava i slijedila su pitanja iz publike. Javio se Ante Čović. Komentirao je zašto smatra da je ova knjiga jedinstvena i važna, a glavni je razlog taj što se kroz nju rehabilitira jedan gotovo izumrli žanr – kronika – i autorski profil – kroničar. Današnja se povijest, nastavio je Čović, temelji na kronikama. Kronika ima osebnju vrijednost koju povijesna interpretacija nema, ona, naime, hvata događaj u aktualnom trenutku, čime zadobiva autentičnost i nepatvorenost. Dodao je da ne postoji objektivna povijesna interpretacija, no kronika se tom idealu približava.

Takva ideja bila je prisutna u uredništvu *Filozofskih istraživanja* osamdesetih godina te se nastojalo prikazati sve što se zbiva, a ne samo neki filozofski događaji. Trebalo je tada baš sve prikazati, što je bilo izuzetno iscrpljujuće i naporno. I veliki je obol tome zadatku dao upravo Grgurev. Tada je svima bila jasna vrijednost takvih poduhvata, a zbog toga što ona dobiva na snazi prolaskom vremena, potrebno ju je i danas njegovati.

Mihael Vrbanc

Gostovanje Costica Bradatana u Zagrebu

Početak ožujka 2024. godine Costica Bradatan gostovao je u Zagrebu u sklopu promidžbe njegove nove knjige odnosno njena prijevoda na hrvatski jezik. Costica Bradatan rođen je 1971. godine u Rumunjskoj. Početkom 2000-tih odlazi u Sjedinjene Američke Države u kojima upisuje postdoktorski studij na nekoliko sveučilišta te se zapošljava na Sveučilištu Texas Tech u gradu Lubbock u Texasu, S.A.D. Urednik je i autor više desetaka knjiga, a dvije su prevedene na hrvatski jezik. To su *Dying for Ideas. The Dangerous Lives of the Philosophers* (Bloomsbury Academic, 2015.), u hrvatskom prijevodu *Umrijeti za ideje. Filozofija kao opasan poziv* (TIM press, 2020.), te *In Praise of Failure. Four Lessons in Humility* (Harvard University Press, 2023.), u hrvatskom prijevodu *U slavu neuspjeha. Četiri lekcije iz poniznosti* (TIM press, 2023.).

U nekoliko dana gostovanja, Bradatan je imao skup javnih nastupa s kojima se predstavio hrvatskoj intelektualnoj i kulturnoj javnosti. Prvo se događanje održalo 6. ožujka 2024. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u dvorani D1 u organizaciji Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o javnom predavanju održanom na engleskom jeziku pod naslovom »The Social Predestination of Failure«. U svome predavanju Bradatan se dotaknuo teme kojom se bavio u svojoj posljednjoj knjizi, a to je neuspjeh (engl. *failure*). Pažljivo analizirajući neuspjeh u današnjem društvu, točnije zapadnom društvu, kako se i sâm ogradio, Bradatan je opazio odjeke kalvinizma. Točnije, radikalnog kalvinističkog učenja o predestinaciji kao apsolutnoj predestinaciji koja postaje središnja istina cijele vjere. Unatoč vremenskim i historijsko-materijalnim odmacima, naše postkapitalističko društvo dijeli iste obrasce razmišljanja s ranim kalvinističkim učenjima, istaknuo je Bradatan. Nakon rasprave uslijedila su pitanja iz publike na koja je Bradatan rado odgovorio pa se povela i kratka, no zato ništa manje plodna rasprava.

Drugog dana gostovanja, 7. ožujka 2024. godine, u sklopu programa *Rhythm&Book* u Regular baru nedaleko Britanskog trga, održana je svojevrsna književna večer s Costicom Bradatanom koju je vodila Vlatka Kolarović. U nešto neformalnijoj atmosferi posjetitelji su mogli saznati više o autorovu životu, trenutačnom radu u Sjedinjenim Američkim Državama, ali i raspravljati o ostalim knjigama autorova opusa. Bradatan je također nastupio na nekoliko kulturnih emisija na Hrvatskome radiju i Hrvatskoj radioteleviziji. Važno je napomenuti da je Bradatan i inače redoviti gost

na književnim sajmovima i festivalima te da mu ovo nije prvo gostovanje u Hrvatskoj, a vjerujemo da neće biti ni zadnje.

Mihael Vrbanc

14. Simpozij filozofije medija i srodnih disciplina »Doba umjetne inteligencije«

»Doba umjetne inteligencije« naziv je 14. Simpozija filozofije medija i srodnih disciplina održanog u Zagrebu, 19. i 20. rujna 2024. godine, u organizaciji Centra za filozofiju medija i mediološka istraživanja (CFM), Sekcije za filozofiju medija Hrvatskog filozofskog društva, Sveučilišta Sjever i Instituta za medije jugoistočne Europe, u prostoru Poslovnog veleučilišta u Zagrebu. Organizacijskim odborom (Damir Bralić, Herta Maurer-Lausegger, Mario Periša, Mira Matijević, Suzana Marjanić i Vesna Ivezić) predsjedao je Sead Alić.

Križište umjetne inteligencije (engl. *artificial intelligence*, dalje u tekstu: AI) i ljudske kulture obilježava duboka ambivalencija, ali ne ona oblikovana materijalnim sustavima posredovanja, nego narativom kojega, oko i u svezi istog, konstruiraju ljudska bića. Na ovaj se način, bilo kroz uži znanstveni diskurs bilo šire kulturološke tjeskobe, pojavljuju sveprisutni strahovi – strah od robotizacije, strah od inteligencije koja nadmašuje ljudske sposobnosti i strah od oblika svijesti koji bi se mogao suprotstaviti našoj vlastitoj. Iz ovoga je lako zaključiti da stvarni izazovi koje postavlja AI nisu *tehničke*, nego *etičke* prirode i da su stoga uvijek i samo – ljudski. Predstavljajući svoje radove i nudeći kritičke uvide u evoluirajući odnos između umjetne inteligencije i ljudskog stanja, ovu su dinamiku, tijekom dva dana, četiri sesije i 16 izlaganja, istraživali ovogodišnji sudionici.

Slijedom pozdravnog govora dekana Poslovnog veleučilišta Zagreb, Gorana Luburića, u prvoj su sesiji izlagali Nenad Vertovšek (Zadar), Dafne Vidanec (Zaprešić), Tomislav Bukić (Zagreb) i Tihani Komarica (Tuzla).

Vertovšek je izlaganje pod naslovom »Izazovi umjetne inteligencije – ne-ljudska budućnost?!« započeo konstatacijom da se, kao čovječanstvo, nalazimo na »filozofskom raskrižju«, gdje uski interesi samoodržanja, korporativnog profita i ukorijenjenih struk-

tura moći priječe daljnju realizaciju ljudima svojstvenih potencijala. Istaknuo je da su izazovi umjetne, »ne-ljudske«, zapravo izazovi »ljudske (ne)inteligencije« i da je ključno pitanje – pitanje izbora: hoće li čovječanstvo podleći uskogrudnim interesima, dopuštajući umjetnoj inteligenciji da postane oruđe globalne dominacije i kontrole, ili će se »doskočiti prilici« i upotrijebiti AI kao instrument za nadilaženje naših trenutačnih ograničenja i kao poticaj izgradnji nove kolektivne svijesti? Komarica je u radu naslova »Implikacije AI na razvoj empatije« (ispred autorskog tima T. Komarica, V. Kolar i L. Lucević) suosjećanje nazvala »zaglavnim kamenom čovječnosti«. Istaknuvši da je sposobnost prepoznavanja i usklađivanja s tuđim emocijama ono što nas bitno određuje kao vrstu, ukazala je na činjenicu da antropomorfizirana umjetna inteligencija može simulirati empatiju, ali ne i utjeloviti autentičnu osobnost. Ovaj nedostatak predstavlja rizik za emocionalnu *rezonancu* i moralni sklad, posebno u slučaju djece, gdje – zbog parasocijalne prirode tih interakcija, kojima nedostaju dubina, spontanost i reciprocitet – ova bivaju lišena istinske empatične razmjene. Izlaganjem »AI u kontekstu e-izdavaštva« Vidanec je najavila koautorski rad »Umjetna inteligencija između mišljenja i oblikovanja« (D. Vidanec i P. Miljković). Povezujući filozofijsko s računalnim, autori su istraživali stvaranje e-knjige (EPUB) kao središnjeg proizvoda e-izdavaštva, a u okvirima filozofije tehnike i oslanjajući se na uvide Martina Heideggera (posebice njegovih *Doba slike svijeta* i *Što je mišljenje?*), propitivali implikacije napretka koji se očituje kroz EPUB. Vidanec je istaknula novost ovakvog pristupa za koji drži da »integrirajući visoke tehnologije, računalnu revoluciju i e-evoluciju unutar okvira filozofske hermeneutike«, predstavlja »novo epistemološko razumijevanje tehnologije i grafičke industrije u 21. stoljeću«. Sesiju je izlaganjem »Simulacija nije dovoljna: ciljevi su nužni za moralno ponašanje strojeva« zaključio matematičar i inženjer strojnog učenja Tomislav Bukić. Naglasio je da napredak u polju umjetne inteligencije izaziva tradicionalne moralne okvire i iziskuje preispitivanje ljudske odgovornosti. Simulacijska teorija koja postulira da je stvarnost koju ljudi percipiraju »moćna računalna simulacija« i slijedom čega je »sve što mislimo da je stvarno – puka simulacija«, za Bukića je manifestacija ljudskog straha pred »navodno inteligentnim ponašanjem koje pokazuju suvremeni umjetni sustavi«.

U drugoj su sesiji prvoga dana izlagali Pia Orešković (Varaždin), Ivana Grabar (Varaždin), Mustafa Sefo (Sarajevo), Marija Kolednjak (Zagreb) i Sead Alić (Zagreb).

Orešković i Grabar su, uviđajući kako je tehnički razvoj virtualnih alata za prevodjenje teksta približio kvaliteti ljudske jezične izvedbe, u izlaganju »Umjetna inteligencija i jezik«, propitivale samu prirodu razumijevanja, značenja i komunikacije. Istražujući domete umjetne inteligencije da stvara i tumači jezik(e), istražujući bit jezičnog značenja, nezostavnu ulogu konteksta u komunikaciji te načine na koji se ti alati koriste i percipiraju u različitim kulturnim okruženjima, autorice su govorile o utjecaju AI-a na međuljudsku interakciju i međukulturalno razumijevanje. Zaključujući kako granica između umjetne i ljudske inteligencije postaje sve manje jasna, potaknule su diskusiju o suvremenim koncepcijama značenja i komunikacije. Sefo se u izlaganju »Utjecaj umjetne inteligencije na komunikaciju« usredotočio na načine na koje AI »tiho mijenja« komunikacijski krajolik, preoblikujući alate, strategije i interakcije u profesionalnim i društvenim domenama. Omogućujući prediktivnu analitiku i automatizaciju zadataka i najavljujući novu eru učinkovite i produktivne komunikacije, posredstvom umjetne inteligencije poboljšava se i pojednostavljuje ljudska kreativnost i izvedba. Međutim, istaknuo je Sefo, ova transformacija ne utječe samo na međuljudsku komunikaciju nego i na dinamiku među profesionalcima, publikom i potrošačima, redefinišući odnos između medija i njegovih primatelja. Stoga je implementiranje umjetne inteligencije imperativ za komunikacijske stručnjake kako bi ostali relevantni i konkurentni u digitalnom okruženju. Kolednjak je u izlaganju »Umjetna inteligencija svugdje oko nas: Black Mirror« (i ovdje joj se kao kautorica pridružuje I. Grabar) govorila da AI prožima gotovo svako područje suvremenog življenja, čineći time upoznavanje s njezinim mogućnostima »bitnim, a ne izbornim aspektom obrazovanja«. Autorice drže da bi zanezmarivanje ili zabrana umjetne inteligencije u visokom obrazovanju bio ozbiljno pogrešan korak jer je uključenost u nove tehnologije ključna za akademsku relevantnost u svijetu koji se brzo razvija. Naglasile su važnost kritičkog ispitivanja umjetne inteligencije kako bi se potaknulo sveobuhvatno razumijevanje njezinih implikacija za korisnike, a u namjeri da istraži etičke i društvene dimenzije umjetne inteligencije, Kolednjak je ukratko analizirala Netflixov serijal *Black Mirror* – tj. »sinonim provokativne priče o mračnijim mogućnostima napretka«. Prvi dan simpozija završio je izlaganjem Seada Alića, pod naslovom »Čovjek kao kolateralna žrtva umjetne inteligencije«. Pojam »kolateralna žrtva« najčešće se koristi u kontekstima kao što su vojne operacije ili društveno-ekonomske promjene velikih razmjera, a Alić ga je ovdje upotrije-

bio u smislu opravdane bojazni da, dok umjetna inteligencija sve više oblikuje društvene sustave, ljudska bića postaju kolateralne žrtve posljedica »algoritamske pristranosti«. Premda ljudske ekstenzije mogu biti okrenute »prema stvaranju onog najmoralnijeg, najmudrijeg i najljepšeg u okvirima ljudskoga« iste prečesto potkopavaju kritičko mišljenje te umjetnost pretvaraju u »umijeće birokratiziranja«, religiju u »kripto-rasizam«, a filozofiju u »mudru šutnju dok riječ imaju granate«.

U prvoj sesiji drugoga dana simpozija radove su predstavili Darko Kovačić (Zagreb), Leo Katunarić (Split), Zora Maštrović (Bjelovar) i Senad Arnaut (Zenica).

Kovačić se i na ovogodišnjem simpoziju bavio misaonom ostavštinom Ericha Fromma te je u radu »(R)evolucija nade, naravna ludost i umjetna pamet« (oslanjajući se na – u kontekstu umjetne inteligencije 'proročansku' – Frommovu »Revoluciju nade«) uspoređivao pojmove 'naravnog' (tj. 'prirodnog') i 'umjetnog' (tj. 'virtualnog'). Fromm je, istaknuo je Kovačić, već sredinom prošlog stoljeća govorio o mogućnosti da krenemo jednim od dvaju putova, »onim koji vodi u mehanizirano društvo« ili onim »humanističke renesanse utemeljene na nadi«. Predstavljajući »Stvaranje strojnog boga«, Katunarić je rekao da AI uvodi čovječanstvu nepoznatu društvenu paradigmu pa time »funkcionira bez intrinzičnog poriva želje«. Ljudi stvaraju nošeni željama, dok AI reproducira lingvističke obrasce vođene isključivo funkcionalističkim normama u potpunosti lišenih namjere. Katunarić je uspoređio Kantov ideal napretka s potencijalom »strojnog gospodara konačnosti« – mehaničkog božanstva koje djeluje kao objektivizirani subjekt, odvojen i konstituiran kao »drugo« i koje tako proizvodi stanje kvazi-magične transformacije slične Lacanovu pojmu »Stvari«. AI, na koncu, dovodi u pitanje postojeće filozofske koncepte subjektivnosti, želje i stvaranja. Maštrović je, nastavno na izvještaj s međunarodnog skupa »10 000 for World Peace« (Hyderabad, Indija, siječanj 2024.), u izlaganju »Prirodni zakoni i umjetna inteligencija« ukazala na previd da AI nije sposobna replicirati svog tvorca i da je i za postojanje i funkcionalnost u potpunosti oslonjena na ljude. Poentirala je činjenicom da, za razliku od ljudi, čije su misli i djela oblikovani etičkom svijesću, umjetna inteligencija djeluje bez moralnog razlučivanja i stoga je nesposobna razlikovati dobro od zla. Sesija je završila izlaganjem »Tko/Što može biti čovjek?«, u kojemu je Arnaut govorio o pitanjima koje su ljudi postavljali u »vremenima prije znanstvenih«, posebice onima o čovjekovoj naravi, određenju njegova mjesta u svemiru i odnosa s drugačijim oblicima života. U »dobu umjetne inteligencije«, apelirao

je Arnaut, »prije ovakvih razgovora trebamo se pitati je li uopće moguće govoriti o ijednoj ljudskoj tvorbi u terminima ljudskog«.

Na posljednjoj sesiji simpozija čuli smo Suzanu Marjanić (Zagreb), Vesnu Ivezic (Zagreb), Dunju Pantić (Zagreb) te video-linkom Fahiru Fejzić-Čengić (Sarajevo).

Marjanić je u izlaganju »Umjetna inteligencija za vladanje: primjer *mačkoumjetnosti*« analizirala multimedijalnu instalaciju »Kitty AI: Umjetna inteligencija za vladanje« umjetnice Pinar Yoldas (izložba »Umjetnost i kapitalocen«, Zagreb 2024.), koja kroz AI promišlja alternative današnjoj politici, posebno demokraciji. U Yoldasinoj distopijskoj budućnosti, zbog nesposobnosti čovječanstva da riješi izbjegličke krize, klimatske promjene ili upravlja gigantskom infrastrukturom megalopolisa, umjetna se inteligencija – »sveprisutna jer živi u mobilnim uređajima« – predstavlja kao »Kitty« (mačić) i kao prvi ne-ljudski upravitelj preuzima svijet pretvarajući ga, ironično, u »*politics-free zone*«. Ivezic je kreaciju robota Tong-Tong (»Little Girl«), nastalog u Kini, vodećoj zemlji na području umjetne inteligencije, usporedila s »miševima koji stvaraju vlastite mačke«. U istoimenom je radu ukazala na to da evolucija AI-ja potiče filozofsko promišljanje: može li tvorac doista kontrolirati svoju kreaciju ili se odnos obrće? Povijest otkriva tendenciju čovječanstva da zlorabi izume koji su izvorno osmišljeni da poboljšaju opstanak i napredak, dok uspon umjetne inteligencije potiče nagađanja o tome može li AI u konačnici dominirati ljudskim umom, koji je i sâm vođen težnjom za moći. Pantić je izlaganjem »Organoidni hardver: akcelerator Maharishijevog efekta« predstavila najnovija istraživanja organoida (laboratorijski razvijenih tkiva iz stanica ljudskoga cerebralnog korteksa) koja ukazuju na »intrigantne znakove svijesti, s obrascima moždanih valova sličnih onima iz prenatalnog mozga ili stanja duboke opuštenosti«. Organoidi o kojima je govorila, jednom kao bio-hardver integrirani u AI sustav(e), pokazuju potencijal za spajanje ljudskih neuronskih mreža s umjetnicima, tvoreći tako funkcionalna »bio-računalna sučelja«. U filozofskom smislu ovo zahtijeva ponovno promišljanje o prirodi svijesti s obzirom na to da bi ova »živa mašinerija« teoretski mogla »replicirati kolektivne fenomene« kao što je tzv. »Maharishijev učinak«. Sesiju je izlaganjem »Umjetna inteligencija u odgoju i obrazovanju – neka iskustva« zaključila Fejzić-Čengić. Na vlastitom primjeru ocjenjivanja studentskih radova ukazala je na to da tekstovi generirani umjetnom inteligencijom izmiču tradicionalnim alatima za otkrivanje plagijata. Kako ističe Fejzić-Čengić, etičke su implikacije zapanjujuće: dok tehnologija sve više oblikuje mišljenje i komunikaciju,

moramo se zapitati »riskira li čovječanstvo da postane objekt, dok se strojevi pojavljuju kao subjekti budućih društvenih odnosa«.

U diskusijama između sesija opetovano su isticane opće implikacije fenomena umjetne inteligencije, posebice potencijali i opasnosti u sferi preobličavanja ljudskog mišljenja, osjećanja i djelovanja. Raspravljajući o etičkim granicama umjetne inteligencije i razmišljajući o tome kako AI dovodi u pitanje tradicionalne predodžbe svijesti i ljudskog identiteta (osobito u kontekstu obrazovanja i društvenih struktura), sudionici su kritički promišljali o pitanjima prirode znanja, kreativnosti i moralnog razlučivanja. »Ako pretpostavimo mogućnost da AI može razviti vlastiti oblik svijesti«, u završnoj je raspravi istaknuo Nenad Vertovšek, »onda moramo pretpostaviti i etiku neovisnu o ljudskoj subjektivnosti, ali ne kao protivnika čovječanstvu, već kao izazov onoj verziji čovječanstva koja je napustila svoju bit«.

Darko Kovačić

32. Dani Frane Petrića, **simpozij »Ne-ljudske** **životinje u filozofiji i kulturi«**

U okviru 32. izdanja međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije *Dani Frane Petrića*, od 22. do 25. rujna 2024. godine, u gradu Cresu održao se interdisciplinarni simpozij pod nazivom »Ne-ljudske životinje u filozofiji i kulturi«. Ovaj događaj organiziralo je Hrvatsko filozofsko društvo uz pokroviteljstvo predsjednika Republike Hrvatske Zorana Milanovića i Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te u suradnji s ustanovama Grada Cresa, Primorsko-goranske županije, Turističke zajednice Kvarnera, Turističke zajednica Grada Cresa i tvrtke Cresanka d. d. Suorganizatori simpozija bili su Hrvatsko bioetičko društvo, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

Na simpoziju je sudjelovalo više od devedeset sudionika iz dvadeset zemalja svijeta, afirmirajući tako interdisciplinarni i interkulturalni karakter skupa. Fokus simpozija »Ne-ljudske životinje u filozofiji i kulturi«, kako je istaknuo predsjednik Programskog odbora sim-

pozija Josip Guć, bio je istraživanje složenih odnosa između ljudskih i ne-ljudskih životinja kroz filozofske, etičke, kulturne i interdisciplinarne perspektive. Teme simpozija obuhvaćale su pitanja etike, simbolike, inteligencije i prava životinja, naglašavajući njihovu povezanost s ljudskom kulturom i prirodom, uz osvrt na marginalizaciju i opresiju životinja u ljudskoj povijesti. Stoga se, prema riječima Josipa Guća, kao središnje pitanje simpozija može postaviti ono iz podnaslova Viskovićeve *Kulturne zoologije*: što je životinja čovjeku, a što je (zauzvrat) čovjek životinji?

Simpozij je započeo 22. rujna 2024. godine u zajednici Talijana Cres s javnim predavanjima o temi »Bjeloglavi sup: kultura, priroda, etika«. Predavanjem pod naslovom »Kulturni i etički strvinari«, Josip Guć otvorio je ovogodišnju manifestaciju, analizirajući simboličke i kulturne uloge ptica, posebno ističući kako su strvinari neopravdano obezvrjeđeni unatoč svojoj ekološkoj važnosti. Guć je postavio pitanje može li se većina ljudi smatrati moralno boljim ili lošijim »strvinarima« u odnosu na životinje, s obzirom na njihovu prehranbenu praksu. U narednom predavanju, »Bjeloglavi supovi – čuvari kvarnerskih litica« Marko Modrić istaknuo je ekološku, kulturnu i estetsku važnost bjeloglavih supova te naglasio etičku odgovornost čovjeka za njihov opstanak u modernom svijetu. Ciklus javnih predavanja zatvorio je Jan Defrančeski predavanjem »Samo-ostvarenje u mješovitoj zajednici divljih svinja, ovaca, pastira i bjeloglavih supova – slučaj otoka Cresa«, u kojemu je analizirao problem nezavičajne divljači na otoku Cresu iz dubinsko-ekološke perspektive. Fokus predavanja bio je na mogućnostima i granicama samo-ostvarenja divljih svinja, ovaca i pastira te na ulozi bjeloglavih supova u očuvanju creskog ekosustava.

Simpozij »Ne-ljudske životinje u filozofiji i kulturi« svečano je otvoren u hotelu *Kimen*, u ponedjeljak, 23. rujna 2023. godine, u 9 sati uz pozdravne riječi istaknutih govornika. Otvorenju su prisustvovali i obratili se sudionicima: Josip Guć, predsjednik Programskog odbora simpozija, Ivo Đinić, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva i Organizacijskog odbora *Dana Frane Petrića*, Željka Stašić, direktorica Turističke zajednice Grada Cresa, Mirjana Rupčić, direktorica hotela *Kimen* te Hrvoje Jurić koji je moderirao otvaranje i predstavio glavnog pokrovitelja skupa Cresa d. d. i hotel *Kimen*. U svojim govorima istaknuli su važnost manifestacije za Grad Cres i širi kulturno-znanstveni prostor te značaj interdisciplinarnog istraživanja ove teme i važnost bjeloglavih supova.

U nastavku programa, plenarnim predavanjem pod naslovom »Animal Ethics: On Trans-Species Hospitality« [»Etika životinja:

o prekoversnoj gostoljubivosti«], Tomaž Grušovnik (Slovenija) analizirao je razvoj etike životinja, od teorija Petera Singera i Toma Regana do suvremenih pristupa koji naglašavaju ignoriranje patnje životinja i problem moralnog djelovanja životinja. U predavanju se nadalje istraživala mogućnost filozofskog i kognitivno-bihevioralnog utemeljenja za pripisivanje moralnog djelovanja životinjama, propitujući tradicionalni antropocentrični pogled na etiku.

Simpozijski dio skupa nastavio je s radom u tri paralelne sekcije, u okviru kojih su nakon izlaganja uslijedile i plodonosne diskusije. Sekcija A, pod naslovom »Animal Ethics« [»Etika životinja«], koja se odvijala na engleskom jeziku, otvorena je izlaganjem Michaela Georgea (Kanada), pod nazivom »Understanding Non-Human Animals through Emergent Probability: Towards an Ethic of Care and Comprehension« [»Razumijevanje ne-ljudskih životinja putem emergentne vjerojatnosti: prema etosu skrbi i razumijevanja«], u kojemu je autor analizirao Lonerganovu kritičko-realističku teoriju vrste, istražujući životinje kao viši eksplanatorni rod te promovirajući etos skrbi i njihovo dublje razumijevanje. Ljudevit Fran Ježić (Hrvatska) u izlaganju »Care for Animals at the Turn of the Christian Era« [»Briga za životinje na prijelazu u eru poslije Krista«] analizirao je moralni i pravni obzir prema životinjama u antičkoj sredozemnoj civilizaciji, oslanjajući se na ranokršćanske i nekršćanske spise te rasprave između platoničara i kršćanskih mislilaca. Sekcija B, pod nazivom »Hijerarhija«, na hrvatskom jeziku, započela je izlaganjem Ćirila Čoha (Hrvatska) »Mjesto životinja u kozmosu«, u kojemu se promišljao položaj životinja kroz povezivanje geosfere, biosfere, noosfere. Ivo Džinić (Hrvatska) je potom u izlaganju »Ne-ljudske životinje u tradiciji filozofske antropologije« istražio kako je filozofska antropologija kroz povijest promišljala odnos čovjeka i ne-ljudskih životinja, propitujući čovjekovu izdvojenost i posebnost u svijetu organskog. Ova sesija zaključena je izlaganjem Line Veljaka (Hrvatska) pod naslovom »Podljudsko, ne-ljudsko, nadljudsko«, u kojemu se analizirala povezanost antropocentrizma s dehumanizacijom, ukazujući na to kako svođenje ne-ljudskih životinja na objekte koristi vodi prema dehumanizaciji drugih ljudi i paradoksalnoj nečovječnosti tzv. »nadljudi«.

U poslijepodnevnoj sekciji A na engleskom jeziku, pod nazivom »Ethics and Welfare« [»Etika i dobrobit«], Dejan Donev (Sjeverna Makedonija) u izlaganju »The Western European Tradition of Thought and the Moral Status of Animals« [»Zapadnoeuropska misaona tradicija i moralni status životinja«] analizirao je kako je antropocentrična eti-

ka, duboko ukorijenjena u zapadnoj filozofsko-religioznoj tradiciji, oblikovala ideju o superiornosti čovjeka nad prirodom, nasuprot neantropocentričnim pristupima koji zagovaraju ravnopravnost svih bića. Nakon toga, Birgit Benzing (Njemačka) u izlaganju »The Narrative of Mandated Science as a Field-Making Endeavour in Animal Welfare Science« [»Narativ ovlaštene znanosti kao nastojanje na stvaranju polja u znanosti o dobiti životinja«] istraživala je kako se znanost o dobiti životinja razvila iz društvenih etičkih zabrinutosti, analizirajući promjene u narativu koji sada poziva znanstvenike da ozbiljno shvate etičke aspekte i doprinos vlastitom području istraživanja. Hilma Mutanen (Finska) u izlaganju »Why I Am a Vegan – and How You Will Also Want to Be One« [»Zašto sam veganka – i kako ćeš i ti htjeti to postati«] propitivala je normativnu konzumaciju životinjskih proizvoda u zapadnom društvu, ističući potrebu za prepoznavanjem individualnosti životinja kako bi se razvila empatija i preispitala etičnost prehrambenih izbora.

U paralelnoj sekciji B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Životinja u društvu i kozmosu«, Aneli Dragojević Mijatović (Hrvatska) u izlaganju »Kročenje animal spirits« analizirala je kako se simbolika životinja koristi u ekonomiji za objašnjenje iracionalnog ljudskog ponašanja i donošenja odluka, propitujući pritom koncept slobode i paternalizma u kapitalističkom sustavu. Potom je Aleksandar Mijatović (Hrvatska) u izlaganju »Nepomični lualica: sistem duša-životinja kao ne-ljudsko« analizirao putopis Xaviera de Maistrea, gdje se isprepliću duša i životinja kao dva oblika inteligencije, istražujući mogućnost unutarnjih putovanja unutar ograničenja materijalnog svijeta. Dževad Zečić (Bosna i Hercegovina) u izlaganju »Čovjek kao središnja veza lanca bića kod Ihvan al-Safā« analizirao je neopitagorejsku misao tajnog društva Ihvan al-Safā, koje čovjeka postavlja kao ključnu poveznicu između životinjskog svijeta i anđeoskog carstva, dok je kroz njihovu »Raspravu čovjeka sa životinjama« propitao opravdanost ljudske dominacije nad životinjama, zaključujući da ona počiva na rijetkim mudracima i svetim ljudima. U isto vrijeme, u sekciji C na engleskom jeziku, pod nazivom »Interaction« [»Interakcija«], Csaba Mészáros (Mađarska) u izlaganju »The Wild, the Domestic, the Human and the Non-Human in Subarctic Yakutia: A Circulation of Souls and Life-Substances among Nomad Sakhas« [»Divlje, domaće, ljudsko i ne-ljudsko u subarktičkoj Jakutiji: kruženje duša i živih supstancija među nomadskim Sahalarima«] istražio je srodnost ljudi, životinja i krajolika u Jakutiji kroz kruženje hranjivih tvari i duša, ističući kako klimatske promjene i obrazovanje mijenjaju

lokalne odnose prema životinjama i okolišu. Nakon toga je Susanne Karr (Austrija) u izlaganju »Empowering Hypnotic Animals« [»Osnaženje hipnotičkih životinja«] istražila koncept moćnih životinja u hipnozi, gdje one, kao stvarna bića, potiču introspekciju, otkrivanje unutarnjih resursa i dublje razumijevanje međupovezanosti svih živih bića, naglašavajući holistički pristup komunikaciji i ljudsko-životinjskim odnosima. Franjo Sokolić (Hrvatska) u izlaganju »Why Should We Care about Ecological Problems Today?« [»Zašto je važno brinuti o očuvanju prirode u suvremenom svijetu?«] istaknuo je urgentnost rješavanja problema ugroženosti Zemlje i života na njoj, pozivajući na ozbiljnije razmatranje održivog upravljanja resursima kako bi se spriječilo uništenje prirodnog svijeta.

Poslijepodnevna sekcija A na engleskom jeziku, pod nazivom »Artist and Animals« [»Umjetnik i životinje«], započela je izlaganjem Krisztine Erdei (Rumunjska) »Interdisciplinary Art Projects for the Protection of Floodplain Wildlife« [»Interdisciplinarni umjetnički projekti za zaštitu divljih životinja poplavnih ravnica«], u kojemu je promislila kako umjetnički projekti mogu preispitati ljudske interese i etičke perspektive, pružajući nove načine razumijevanja i zaštite jedinstvenih ekosustava poput poplavnih ravnica. Outi-Maija Hakala (Finska) u izlaganju »Aspects of Animal Ethics in the Work of Visual Artists« [»Aspekti etike životinja u djelima vizualnih umjetnika«] analizirala je etičke izazove stvaranja umjetnosti s ne-ljudskim životinjama, istražujući metode koje poštuju individualnost i prava drugih vrsta kroz kritičke studije o životinjama i posthumanističke teorije. Gizela Horváth (Rumunjska) u izlaganju »Non-Human, All Too Human« [»Ne-ljudsko, odviše ljudsko«] razmatrala je posthumanističke eksperimente na međunarodnoj umjetničkoj sceni, tvrdeći kako prikazi životinja i strojeva često završavaju dodatnom antropomorfizacijom umjesto istinskim nadilaženjem ljudskog pogleda. Sekcija B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Ekofeminizam«, započela je izlaganjem Lidije Knorr (Hrvatska) »Ne-ljudske životinje i ekofeminizam«, u kojemu je autorica analizirala povezanost ugnjetavanja žena i iskorištavanja prirode, ističući ekofeminističku tvrdnju da se oslobađanje prirode i ne-ljudskih životinja ne može ostvariti bez razumijevanja potlačenosti žena i obrnuto. Marija Zelić i Lorena Bukovski (Hrvatska) u izlaganju »Animalistički ekofeminizam – međuovisnost položaja ne-ljudskih životinja i (ne)ljudskih žena« istražile su povezanost povijesne i suvremene opresije žena i životinja, analizirajući njihove objektno-funkcionalne uloge kroz prizmu animalističkog ekofeminizma te propitujući mogućnost oslobođenja

žena bez paralelnog oslobođenja prirode i životinja. Ana Maskalan (Hrvatska) u izlaganju »Zmije: filozofski osvrt« analizirala je kulturnu simboliku zmija kroz antičke, slavenske i kršćanske mitove, ističući njihov utjecaj na društvenu konstrukciju ženskog identiteta i percepciju zmija, te povezani strah koji utječe na njihovo preživljavanje. Sekcija C na engleskom jeziku, pod nazivom »Metaphysics and Symbolism« [»Metafizika i simbolizam«], započela je izlaganjem Mateje Pevec Rozman (Slovenija) »Human and Non-Human Animals: Similarities, Differences, and Interdependence (A MacIntyre Perspective)« [»Ljudske i ne-ljudske životinje: sličnosti, razlike i međuovisnost (MacIntyreova perspektiva)«], u kojemu je autorica istraživala MacIntyreov koncept »ovisnih racionalnih životinja«, ističući međuovisnost ljudi i ne-ljudskih životinja te važnost etičkog razmatranja njihove inherentne vrijednosti i djelovanja. Béla Mester (Mađarska) u izlaganju »Animal in Philosophy as a Symbol: Hobbes's *Leviathan* from a New Perspective« [»Životinja u filozofiji kao simbol: Hobbesov *Levijatan* iz nove perspektive«] analizirao je biblijski kontekst Levijatana u Hobbesovoj političkoj filozofiji, istražujući njegovu ulogu kao metafore ljudske grešnosti i posljedica istočnog grijeha na društvene i političke odnose.

Osim bogatog programa izlaganja i rasprava, simpozij »Ne-ljudske životinje u filozofiji i kulturi« bio je dodatno obogaćen posebnim sadržajima. Simpozijски dan završio je predstavljanjem novih knjižnih izdanja. Tom prigodom predstavljena su recentna filozofska izdanja, među kojima su se našli sljedeći naslovi: (1) Tomaž Grušovnik, *Etika životinja: o prekovrsnoj gostoljubivosti*; (2) Suzana Marjanić, *Cetera animantia – od etnozooologije do zooetike*; (3) Josip Guć, *Poticaji za bioetičko promišljanje odnosa kulture i prirode u djelu Nikole Viskovića*; (4) Bruno Čurko, Josip Guć, *Odgovaj za životinje: razvoj kritičke misli i bioetičkog senzibiliteta kod djece*; (5) Luka Janeš, *Ekoetika Alda Leopolda u perspektivi integrativne bioetike*; te (6) Hrvoje Jurić, *O najmanjem i još manjem*. Predstavljajući spomenutih naslova bili su redom: Suzana Marjanić, Hrvoje Jurić, Tomaž Grušovnik, Elmana Cerić, Ivica Kelam i Igor Eterović.

U utorak, 24. rujna 2024. godine, simpozij je nastavljen trima paralelnim sesijama. Sekcija A na engleskom jeziku, pod nazivom »Literary Animal Studies« [»Literarna animalistika«], započela je izlaganjem Maje Marthe Ploch (Njemačka) »Human-Animal Labor in Literature: A Zoocentric Reading of Plessner, Engels and C.-H. Wijkmark's *Novel Dressinen* (1982)« [»Ljudsko-životinjski rad u literaturi: zoocentričko čitanje Plessnera, Engelsa i romana *Dressinen* (1982.) C.-H.

Wijkmarka«], u kojemu se analiziralo kako roman izaziva antropocentrične predodžbe o tjelesnosti i radu, stavljajući u fokus životinjsku intencionalnost kroz pokušaje teologa da majmune nauči ljudskim sposobnostima poput rada i jezika. Catrinel Popa (Rumunjska) u izlaganju »Reframing Human/Non-Human Dichotomy in Contemporary Fiction« [»Preoblikovanje ljudsko-neljudske dihotomije u suvremenoj fikciji«] analizirala je romane *Pijev život* Yanna Martela i *Guraj svoj plug preko kostiju mrtvih* Olge Tokarczuk, ističući kako se kroz fiktionalne prikaze životinjskih svjetova propituju filozofska i kulturna pitanja te hijerarhija između ljudi i životinja. Sesija je završena izlaganjem Richarda Vincze (Mađarska) »Politics of Literary Animal Studies« [»Politika književne animalistike«], u kojemu se analizirao odnos između književnih studija o životinjama i pokreta za prava životinja, naglašavajući potrebu za odvojenim promišljanjem političkih i jezičnih aspekata književne animalistike kako bi se izbjegla ideološka isključivost i omogućilo dublje razumijevanje jezika i društvenih odnosa vezanih uz životinje. Istovremeno u sekciji B pod nazivom »Hrana i klima«, Bruno Beljak (Hrvatska) u izlaganju »Inverzija bića – koegzistencija 'drugih' bića u kulturi prehrane« istražio je kompleksan odnos čovjeka prema životinjama, koje istovremeno doživljavamo kao svjesna bića i izvor prehrane, naglašavajući kako prehrana oblikuje inteligenciju, emocije i kulturne veze s »drugim« bićima. Ivica Kelam i Ivan Včev (Hrvatska) u izlaganju »Etički aspekti uporabe genetički modificirane hrane za životinje u stočarstvu« razmotrili su utjecaj genetički modificiranih usjeva na neodržive poljoprivredne prakse, dobrobit životinja, okoliš i ljudsku prehranu, naglašavajući etičke dileme povezane s njihovom upotrebom. Na koncu sesije, Toni Buterin, Robert Doričić, Amir Muzur i Iva Rinčić (Hrvatska) u izlaganju »Klimatske promjene i ne-ljudska živa bića: društveni izazovi i javnozdravstveni problemi« analizirali su kako klimatske promjene povećavaju rizik od zoonoza i širenja patogena, ističući njihov utjecaj na javno zdravlje i etičke aspekte ljudsko-životinjskog suživota. Sekciju C na engleskom jeziku, pod nazivom »Epistemology and Intelligence« [»Epistemologija i inteligencija«], započeo je László Nemesa (Mađarska) izlaganjem »Taking Animals Epistemically Seriously: Epistemic Injustice in Multispecies Relations« [»Epistemički ozbiljno shvaćanje životinja: epistemička nepravda u viševrsnim odnosima«], u kojemu je istražio koncept epistemičke nepravde u odnosu na ne-ljudske životinje, ističući potrebu za pravednijim epistemičkim okruženjem u istraživanjima i odnosima ljudi i životinja. Potom je Stefan Kosak (Njemačka) u izlaganju

»Common Traits of Intelligence in Humans and in Non-Human Animals: A Consideration from Michael Polanyi's Theory of Tacit Knowing« [»Zajednička obilježja inteligencije ljudi i ne-ljudskih životinja: razmatranja s aspekta teorije prešutnog znanja Michaela Polanyija«] istražio kako Polanyijeva teorija prešutnog znanja može produbiti razumijevanje kognitivnih sposobnosti ne-ljudskih životinja, ističući kontinuitet između ljudske i životinjske inteligencije. Naposljetku je Arto Mutanen (Finska) u izlaganju »Animals as Our Intelligent Mates« [»Životinje kao naši inteligentni prijatelji«] istaknuo zajedničke osnove ljudske i životinjske inteligencije kroz praktičnu racionalnost, kritizirajući redukcionistički pristup koji racionalnost ograničava samo na znanstvenu dimenziju.

U narednoj sesiji, sekcija A na engleskom jeziku, pod nazivom »Literature and Film« [»Književnost i film«] otvorena je izlaganjem Iuliane Borbely (Rumunjska) »Hybrids Are Better than Human in *Poor Things* (2023)« [»Hibridi kao bolji od ljudi u *Ubogim stvaranjima* (2023.)«], u kojemu se analiziralo kako adaptacija Yorgosa Lanthimosa i roman Alasdaira Graya propitaju granice između ljudskog i ne-ljudskog, koristeći posthumanistički pristup za izazivanje antropocentričnih perspektiva o čovječanstvu i identitetu. Potom je Bune Lemai (Indija) u izlaganju »Non-Human Agency: Amitav Ghosh's Critique of the Anthropocene in *The Living Mountain – A Fable of Our Times* (2022)« [»Ne-ljudsko djelovanje: kritika antropocena u *Živoj planini – bajci našeg vremena* (2022.) Amitava Ghosha«] analizirala kako roman osporava dualizam prirode i kulture kroz posthumanističku perspektivu, istražujući ranjivost svih entiteta u ekosustavu i kritizirajući antropocentrični narativ. Zatim je Hrvoje Jurić (Hrvatska) u izlaganju »'How Beautiful and Perfect Are the Animals': Walt Whitman's Bestiary and Reflections on It« [»'Kako su lijepe i savršene životinje': Bestijarij Walta Whitmana i refleksije o tome«] istražio kako Whitmanova poezija, kroz prizmu ekopoetike i bioetičkog senzibiliteta, prikazuje ne-ljudske životinje, njihovu ljepotu i povezanost s čovjekom, ali i kontradikcije u njegovim stavovima prema životinjstvu i prehrambenim praksama.

Istovremeno, u sekciji B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Pravo i etika«, Sanja Barić (Hrvatska) u izlaganju »Alternative antropocentričnoj paradigmi za zaštitu biosfere u usporedno-pravnoj perspektivi« analizirala je pravne modele koji prirodni priznaju imanentnu vrijednost, neovisno o čovjeku, te istražila njihove praktične i spoznajne implikacije u pravnim sustavima, dok je Tomislav Nedić (Hrvatska) u izlaganju »Osoba, stvar, životinja – pravna i moralna ontologija životinjskog

nositeljstva subjektivnih prava« analizirao mogućnost da se životinje smatraju nositeljima subjektivnih prava, istražujući pravne i filozofske perspektive te implikacije za pravno i društveno funkcioniranje. U sekciji C na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Kućne životinje«, Silvije Vuletić (Hrvatska) u izlaganju »Čovjek i pas – fenomenološki pristup« razmotrio je intersubjektivnost između čovjeka i psa kroz Husserlovu fenomenologiju, analizirajući kako se čovjekova samosvijest i »svijest« psa povezuju u percepcijskom krugu koji integrira emocionalne i kognitivne aspekte odnosa, naglašavajući uzajamnu razmjenu iskustava između dvaju subjekata. Ivana Buljan (Hrvatska) u izlaganju »Ne želim biti tvoj pas: je li etično držati životinju kao kućnog ljubimca« propitala je etičke aspekte držanja pasa kao kućnih ljubimaca, oslanjajući se na empirijska istraživanja te daoističke i legalističke principe. Naposljetku su Tomislav Krznar i Lucija Vitko (Hrvatska) u izlaganju »Oblikovanje odnosa čovjeka prema životinji: razvoj bioetičkog senzibiliteta kod djece predškolske dobi« istražili mogućnosti uvođenja bioetike u rani i predškolski odgoj kako bi se razvila svijest djece o osjećajnosti i moralnoj odgovornosti prema životinjama.

Posljednja prijepodnevna sesija sekcije A na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Simbolička životinja«, započela je izlaganjem Mislava Ježića (Hrvatska) pod naslovom »Ne-ljudske životinje u indijskim mitovima i religijama«. U ovom izlaganju istražen je bogat odnos indijske kulture prema životinjama kroz vedske tekstove, budističke i đainsku etiku nenasilja te simboličke prikaze životinja u mitovima, religijskim pričama i političkim poukama. Potom je Lidija Bakota (Hrvatska) u izlaganju »(Ne)specističko definiranje riječi koje se odnose na spolnost čovjeka i životinje u hrvatskim jednojezičnim rječnicima« kritički analizirala specističke jezične prakse u definiranju pojmova vezanih uz spolnost te predložila nespeciističke leksikografske pristupe za uklanjanje antropocentričnih predrasuda. Sesija je završila izlaganjem Gorana i Paule Rem (Hrvatska) pod naslovom »Intrapersonalna komunikacija duše i tijela: Kafkin kukac u 21. stoljeću«, u kojemu su analizirali funkciju likova životinja u Kafkinjoj prozi, s naglaskom na njihovu simboličku ulogu u intrapersonalnoj komunikaciji između tijela i duše, kroz judeokršćansku filozofsku perspektivu.

Sekcija B na engleskom jeziku, pod nazivom »Dogs« [»Psi«], započela je izlaganjem Eri Kato (Japan) »Nature Worship in Japan and Changing Perceptions of Dogs« [»Štovanje prirode u Japanu i promjena percepcija psa«], u kojemu je fokus bio na istraživanju transformacija štovanja vukova u Japanu, od božanskih glasnika i zaštitnika usjeva do

njihova poistovjećivanja sa psima, pružajući uvid u evoluciju odnosa ljudi prema prirodi i životinjama. Potom su Fruzsina Bérdi, Attila Varga i Andrea Dúll (Mađarska) u izlaganju »Possible Roles of the Dog in the Human Family« [»Moguće uloge psa u ljudskoj obitelji«] istražili kako su psi kroz koevoluciju postali članovi ljudskih obitelji te predložili biofokusrani pristup koji prepoznaje jedinstvenu ulogu pasa u obiteljima mješovitih vrsta. Pernille Monberg i Demian Papo (Danska) u izlaganju »Interdisciplinary Approach to Holistic Pedigree Dog Breeding: The Case of the Irish Wolfhound« [»Interdisciplinarni pristup holističkom uzgoju čistokrvnih pasa: slučaj irskog vučjeg hrta«] predstavili su kinocentrični pristup uzgoju pasa, fokusiran na dugovječnost i dobrobit irskog vučjeg hrta, koristeći spoznaje iz genetike, imunologije, nutricionizma i etike kako bi unaprijedili opću funkcionalnost i zdravlje pasa. Sekcija C na engleskom i hrvatskom jeziku, pod nazivom »Animal Rights« [»Prava životinja«], započela je izlaganjem Zorane Todorović (Srbija) »Animals' Interests and Rights vs. Human Duties« [»Interesi i prava životinja naspram dužnosti ljudi«], u kojemu se zagovarala teza kako osjećajne životinje trebaju biti priznate kao legitimni nositelji osnovnih prava te se zagovaralo preoblikovanje postojećih zakona o dobrobiti životinja u eksplicitna prava, temeljeći ljudske dužnosti izravno prema životinjama, a ne samo u vezi s njima. Zatim je Priscila Gulič Pirnat (Slovenija) u izlaganju »Different Approaches to Animal (Legal) Rights?« [»Različiti pristupi životinjskim (legalnim) pravima«] razmatrala alternativne pravne modele koji prepoznaju suverenitet i autonomiju životinja, zagovarajući zakonodavni pristup prilagođen njihovim evolucijskim, ekološkim i kognitivnim osobitostima kako bi se osigurala bolja zaštita njihovih prava i staništa. Potom je Predrag Milidrag (Srbija) u izlaganju »Zašto ovca opaža vuka kao opasnu stvar?« analizirao koncept unutarnjeg čula »vis aestimativa« Tome Akvinskog, kojim životinje intuitivno opažaju značenje stvari poput opasnosti, razjašnjavajući razlike u ponašanju životinja i ljudi kroz instinkt, iskustvo te »vis cogitativu«, mislilačku sposobnost čovjeka. U posljednjepodnevnom satima istog dana održan je sastanak Organizacijskoga odbora *Dana Frane Petrića* te obilazak grada Cresa uz stručno vodstvo.

Posljednja sesija toga dana u sekciji A na engleskom jeziku, pod nazivom »India and China« [»Indija i Kina«], započela je izlaganjem Nine Petek (Slovenija) »*I am an animal, therefore I...* Non-Human Beings Between the Hierarchical Universe and the Reality of Becoming in Hindu and Buddhist Philosophical-Religious Tradition« [»Životinja sam, da-

kle... Ne-ljudska bića između hijerarhijskog svemira i stvarnosti postajanja u hinduističkoj i budističkoj filozofsko-religioznoj tradiciji«], u kojemu se istraživalo kako indijske narativne tradicije, poput Pañcatana i Jātake, prikazuju ne-ljudske životinje kao moralne činitelje i osjetilna bića, propitujući hijerarhiju između ljudi i životinja. Ivan Andrijančić (Hrvatska) u izlaganju »Debates on the Harm to Animals in Classical Indian Philosophy« [»Rasprave o pozljeđivanju životinja u klasičnoj indijskoj filozofiji«] istražio je sukob između vedskih rituala žrtvovanja životinja i principa nenasilja, analizirajući argumente filozofa poput Šāṅkare i njihovu percepciju unutar različitih indijskih filozofskih tradicija. Jiahang Yu (Belgija) u izlaganju »Prohibition of Slaughter and Animal Mourning: Reflections on the Relationship Between Humans and Domestic Animals in Tang Dynasty China« [»Zabrana klanja i oplakivanja životinja: refleksije o odnosu između ljudi i domaćih životinja u Kini dinastije Tang«] istražio je pravne i kulturne aspekte zaštite radnih životinja u tangovskom zakonodavstvu, analizirajući kako su agrarna kultura i filozofija »jedinstva neba i ljudi« poticale neantropocentrične ideje. Sekcija B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Umjetnost« [»Art«], započela je izlaganjem Predraga Fincija (Ujedinjeno Kraljevstvo) »*Animas animalnog bića*«, u kojemu se promišljalo o filozofskom i umjetničkom odnosu prema životinjama, ističući ih kao našeg »Drugog« i istražujući percepciju životinja u svakodnevnom životu i umjetnosti. Potom je Suzana Marjanić (Hrvatska) u izlaganju »*Lice životinje kao ogledalo: Marina Abramović ili pogled u oči/lice magarca*« analizirala performans *Confession* Marine Abramović, gdje lice magarca postaje zrcalo prošlosti, istražujući Derridaovo pitanje o sposobnosti životinja da nas pogledaju i komuniciraju na snažan način. Zatim je Anamarija Starčević Štambuk (Hrvatska) u izlaganju »*Poetično i etično u Cipliću Njuškaliću Antice Juras-Ljubić*« analizirala kako ovo zapaženo djelo hrvatske književne animalistike kroz priče o morskoj fauni Jadrana prenosi univerzalne etičke vrijednosti, inspirirajući generacije čitatelja svojom poetičnošću i moralnim porukama.

Posljednji simpozijjski dan, 25. rujna 2024. godine, započeo je trima paralelnim sekcijama. Sekcija A na njemačkom jeziku, pod nazivom »*Der Wert des Lebens*« [»Vrijednost života«], započela je izlaganjem Alexandre Tretakova (Njemačka) »*In den Schuhen der Menschen: Das Problem der Anthropomorphisierung von Tieren in der Kinder- und Jugendliteratur*« [»U cipelama čovjeka: problem antropomorfiziranja životinja u literaturi za djecu i mlade«], u kojemu se kritički analiziralo prikazivanje životinja u antropomorfnim

oblicima, ističući kako to može pojednostaviti kompleksnost stvarnog životinjskog svijeta i učvrstiti antropocentričnu perspektivu, ali također istražujući potencijal literature za promicanje poštovanja prema životinjama. Roman Globokar (Slovenija) u izlaganju »Alles Leben ist heilig: Der Eigenwert aller Lebewesen bei Albert Schweitzer und Papst Franziskus« [»Sav je život svet: intrinzična vrijednost svih živih bića kod Alberta Schweitzera i pape Franje«] uspoređivao je Schweitzerovu etiku strahopoštovanja prema životu i papu Franju, koji prepoznaju intrinzičnu vrijednost svih živih bića, naglašavajući povezanost čovjeka s prirodom i njegovu odgovornost. Sekciju B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Estetika«, otvorio je Karlo Ekmečić (Hrvatska) izlaganjem »Estetika i licemjerje – slučaj životinja«, u kojemu je analizirao pristranost prema zaštiti »slatkih« životinja, kritizirajući moralno upitnu praksu specizma koja estetske kriterije stavlja ispred pravde i etičkog odnosa prema životinjama. Astrit Salihu i Labinot Kelmendi (Kosovo) u izlaganju »Ne-ljudske i ljudske životinje kroz estetiku zla Sokola Beqirija« analizirali su radove kosovskog umjetnika Sokola Beqirija, koji kroz prikaze patnje ne-ljudskih i ljudskih životinja otkriva cinizam i spiralu zla unutar antropocentričnih projekcija, izazivajući promišljanje etičkih i estetskih implikacija. Potom su Katarina Rukavina i Milica Czerny Urban (Hrvatska) u izlaganju »Zašto gledati životinje? Analiza teksta Johna Bergera na temelju primjera iz suvremene umjetnosti« razmotrile kako suvremena umjetnost i Bergerov tekst otkrivaju kontroverze modernog odnosa prema životinjama, naglašavajući kako postmodernističke kritike antropocentrizma često nesvjesno perpetuiraju taj isti pristup. Sekcija C na engleskom jeziku, pod nazivom »Animal Teacher« [»Životinja učiteljica«], započela je izlaganjem Ivana Platovnjaka (Slovenija) »Animals – Teachers of the Spiritual Life in the Light of the Bible« [»Životinje – učiteljice duhovnog života u svjetlu Biblije«], u kojemu se analiziralo biblijske tekstove koji ukazuju na mudrost i duhovne pouke koje ljudi mogu naučiti od životinja, ističući njihov potencijal da budu učiteljice duhovnog života kroz primjere iz Starog i Novog zavjeta. U nastavku je Bruno Ćurko (Hrvatska) u izlaganju »The Wolf Metaphor in Philosophy« [»Metafora vuka u filozofiji«] analizirao široku upotrebu vuka kao simbola u filozofiji, od Platona i Aristotela do Nietzschea i Derridaa, gdje vuk predstavlja tiraniju, instinkt, snagu, individualizam i surovost, često simbolizirajući prijelaz između ljudskog i životinjskog te izazivajući promišljanja o prirodi i moralnosti.

Završna sesija simpozija u sekciji A na engleskom jeziku, pod nazivom »Kant and

Non-Human Animals« [»Kant i ne-ljudske životinje«] otvorena je izlaganjem Igora Eterovića (Hrvatska) »The Place and Role of Animality in Kant's Conception of Human Nature« [»Mjesto i uloga animalnosti u Kantovoj koncepciji ljudske prirode«], u kojemu se analiziralo Kantovo shvaćanje animalnosti, naglašavajući kako animalitet nije samo dio ljudske prirode već i zajednička poveznica s ne-ljudskim životinjama, čime se otvara nova perspektiva u razumijevanju njegove filozofije. U nastavku je Franjo Mijatović (Hrvatska) u izlaganju »Kant and the Issue of Mental Capacities of Non-Human Animals« [»Kant i pitanje mentalnih sposobnosti ne-ljudskih životinja«] analizirao Kantovo promišljanje o razlikama između ljudske samosvijesti i refleksije te instinktivnog ponašanja ne-ljudskih životinja, naglašavajući granice u razumijevanju njihovih mentalnih procesa. Naposljetku je Josip Guć (Hrvatska) u izlaganju »How Demands Shape Morality?« [»Kako zahtjevi oblikuju moralnost?«] istražio kako Kantova etika, iako isključuje ne-ljudske životinje iz neposrednog moralnog obzira, pruža temelje za prepoznavanje njihovih zahtjeva za samostvarivanjem, koji mogu neizravno oblikovati naše moralne obveze.

Sekcija B na hrvatskom jeziku, pod nazivom »Antropomorfizacija«, započela je izlaganjem Elmane Cerić (Bosna i Hercegovina) »(De) humanizacija: simbolika životinja u Spiegelmanovu *Mausu*«, u kojemu se analiziralo kako Spiegelman simboliku životinja kojom prikazuje određene etničke i nacionalne skupine ne koristi samo za pripovijedanje nego i za filozofsko istraživanje dehumanizacije i dinamike moći koje su obilježile Holokaust. Potom je Luka Janeš (Hrvatska) u izlaganju »Filozofsko-psihološki osvrt na antropomorfizaciju životinja u kontekstu 'kućnih ljubimaca'« analizirao bioetičke aspekte davanja ljudskih značajki životinjama, ističući kako takva praksa može dovesti do nesporazuma u komunikaciji te štetiti i ljudima i životinjama. Sekcija je završila izlaganjem Igora Čatića (Hrvatska) pod naslovom »DINK i sustanari«, a u kojemu se analizirao trend mladih parova bez djece koji dijele kućanstvo s kućnim ljubimcima, ukazujući na potrebu društveno-humanističke refleksije i donošenja odgovarajućih političkih odluka.

Simpozij je završio inspirativnim plenarnim predavanjem Seana Kellyja (Sjedinjene Američke Države) pod naslovom »Beyond the Beautiful and Sublime: Moral Obligation Through Judgments of Taste in Human/Nonhuman Animal Communication« [»S onu stranu lijepog i uzvišenog: moralna obveza kroz prosudbe ukusa u komunikaciji ljudi i ne-ljudskih životinja«], u kojemu se preispitala Kantova tvrdnja da nemamo moralne obveze prema

životinjama jer one nisu ni racionalne, ni samosvjesne. Potom je Kelly istaknuo da Kantova treća *Kritika* pruža bolju osnovu za moralne odnose s ne-ljudskim životinjama, temeljene na estetskim prosudbama koje otvaraju prostor komunikacije i moralnih obveza izvan granica razuma.

S obzirom na raznovrsnost tema i perspektiva iznesenih na simpoziju, zaključit ćemo kako je ovaj događaj bio iznimno inspirativan i intelektualno poticajan. Simpozij je otvorio prostor za daljnje promišljanje o odnosima između ljudi i životinja iz filozofske, kulturne i znanstvene perspektive. Raznolikost obrađenih tema, od etike i pravnih aspekata do umjetnosti i književnosti, istaknula je važnost promišljanja i razumijevanja naše povezanosti sa svijetom koji dijelimo s ne-ljudskim bićima i odgovornosti prema njemu. Posebno dojmljiv bio je naglasak na kritičkom preispitivanju antropocentričnih stavova i razvijanju bioetičkog senzibiliteta. Simpozij je tako, nadamo se, inspirirao sudionike na daljnji dijalog i suradnju u promicanju održivijeg i empatičnijeg svijeta.

Elmana Cerić

32. Dani Frane Petrića, simpozij »Hrvatska filozofija i kultura u interakciji i kontekstu«

U sklopu 32. Dana Frane Petrića održanih u gradu Cresu od 22. do 28. rujna 2024. i ove je godine upriličen simpozij »Hrvatska filozofija i kultura u interakciji i kontekstu«, od 25. do 28. rujna, koji je uslijedio nakon simpozija »Ne-ljudske životinje u filozofiji i kulturi«. Uz glavnog pokrovitelja Cresanka d.d., pokrovitelji 32. Dana Frane Petrića bili su predsjednik Republike Hrvatske Zoran Milanović i Primorsko-goranska županija, dok su na mjestu suorganizatora bili Hrvatsko bioetičko društvo i Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Suorganizator simpozija »Hrvatska filozofija i kultura u interakciji i kontekstu« bio je Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Nakon predviđenog dolaska i smještaja sudionika simpozija u hotel *Kimen* u Cresu, prvoga dana simpozija, 25. rujna 2024. godine, u večernjim satima održan je okrugli stol pod

krovnim nazivom »Promišljanja o renesansnoj umjetnosti od Petrića do danas«. Okupljeni u tradicionalnom ambijentu Muzeja Grada Cresa, sudionici simpozija imali su priliku čuti tri izlaganja koja su poslužila kao idealna dobrodošlica u creški krajolik i filozofsko okruženje. Izlaganjem »Položaj umjetnika u renesansi« Jelena Dunato (Hrvatska) prikazala je problematiku razvoja statusa umjetnika od zanatlije, preko romantičkog genija do njegove današnje pozicije. Uslijedilo je izlaganje Ivana Perkova (Hrvatska) naziva »Odnos suvremenoga hrvatskog društva prema renesansnoj umjetnosti i arhitekturi na hrvatskoj obali Jadrana«, u kojem se kroz povijesno-antropološku perspektivu nastojao utvrditi odnos suvremenog hrvatskog društva prema renesansnoj kulturnoj baštini. Okrugli stol zaokružio je Bruno Ćurko (Hrvatska) svojim izlaganjem »Leon Battista Alberti i njegova teorija o slikarstvu: revolucija u umjetnosti renesanse«, u kojem je istaknuo doprinose spomenutog naslovnog slikara u području teorije slikarstva i arhitekture uz osvrt na njegovo konkretno djelo »De Pictura«. Nakon plodonosne rasprave u kojoj su se istakla raznorodna, osobito aktualna pitanja, u hotelskoj dvorani održano je piće dobrodošlice, čime je prvi dan priveden kraju.

Drugoga dana simpozija, 26. rujna 2024. godine, nakon svečanog otvaranja i pozdravnih riječi, održano je prvo plenarno predavanje Joosta van Loona (Njemačka) pod nazivom »Reclaiming the Homeland: Apocalypse Culture and the Necropolitics of Endocolonization« [»Vraćanje domovine: kultura apokalipse i nekropolitika endokolonizacije«], u kojem je izlagač predstavio pojam kulture apokalipse (engl. *apocalypse culture*) čije ostvarenje više nije toliko neizgledno osvrnemo li se na suvremene političke navike i prakse. Nakon kraće pauze započela je prva sesija na engleskom jeziku »With Petrić in Focus« [»S Petrićem u žarištu«], u sklopu koje su održana tri izlaganja. Prvim izlaganjem koje je održao Roni Rengel (Hrvatska), »Dialogue as a Way of Argumentation in Petrić's *Ten Dialogues on Rhetoric*« [»Dijalog kao način argumentacije u Petrićevih *Deset dijaloga o retorici*«], istaknuta je važnost dijaloške forme nekih Petrićevih spisa ne samo na razini estetički relevantne odluke nego i kao bitan način filozofske argumentacije s dugom tradicijom. Zsófia Bécsi i Rózsa Bertók (Mađarska) u svojem su se izlaganju »Patrizi's Dialogue on the Notion of 'Honor'« [»Petrićev dijalog o pojmu 'časti'«] usredotočile na koncept časti povezavši ga s temom etičke prosudbe i kontekstom renesansne misli. »Bridging Between Christianity and Hermetism in *Nova de universis philosophia*« [»Premošćivanje kršćanstva i hermetizma u *Novoj sveopćoj filozofiji*«] naslov je izlaganja Luke Janeša i Edija Rada-

na (Hrvatska) u kojem se nastojala osvijestiti Petrićeva težnja sistematiziranju i sabiranju kršćanske i hermetičke tradicije u pristupu filozofskim problemima.

Nakon rasprave i pauze uslijedila je druga sesija na hrvatskome jeziku s četiri izlagača pod nazivom »Hrvatska filozofija u interakciji«. Dražen Tomić (Hrvatska) u izlaganju »Filozofske teme u starijoj hrvatskoj periodici: časopis *Kršćanska škola*« predstavio je tematski i problemski raspon navedenog časopisa, pri čemu su izloženi podaci prikazani kao rezultat istraživanja na projektu »Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine«. »Matija Vlačić Ilirik i Erazmov duh humanizma« naziv je izlaganja Ive Džinića (Hrvatska) u kojem se nastojao prikazati utjecaj misli Erazma Roterdamskog na rad Matije Vlačića Ilirika zahvaljujući njegovu zanimanju i upućenosti u Erazmova razmatranja teologije i egzegeze. Izlaganje »Zaboravljeni temelji: filozofska i pedagoška baština Stjepana Matičevića« Romana Šimunovića (Hrvatska) nastojalo je osvijetliti značaj još jednog, spomenutog hrvatskog filozofa koji je svoj doprinos iskazao na područjima etike i pedagogije u prepletu s filozofskim temeljima. Posljednje izlaganje ove sesije održao je Ivan Smiljanić (Hrvatska) pod nazivom »Vizija europske Rusije Nikolaja Berdjajeva u knjizi *Agonija Europe Bogdana Radice*«, u kojem je figuru Bogdana Radice ocrtao u okviru kozmopolit-skih i intelektualnih doprinosa hrvatskoj kulturi i povijesti ističući navedeno djelo kao poveznicu sa suvremenim geopolitičkim pitanjima i njihovu doticaju s hrvatskim prostorima. Nakon pauze za ručak uslijedila je prva sesija posvećena studentskim izlaganjima naziva »Inkubator hrvatske filozofije«. Pod krovnim naslovom »Filozofija i kultura« okupljeni sudionici mogli su čuti izlaganja studenata Fakulteta hrvatskih studija, nakon čega su studenti Fakulteta filozofije i religijskih znanosti održali izlaganja objedinjena naslovom »Filozofija i religija«. Iako fizički spriječena, virtualnim putem prvu je studentsku grupu otvorila Paula Herceg (Hrvatska) svojim izlaganjem »Kulturno-kritički misaoni obrazac Stjepana Zimmermanna«, u kojem je istaknula važnost Zimmermannovih promišljanja o krizi kulture u kontekstu općeg kulturološkog prevrata u tumačenju svijeta na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Josip Periša (Hrvatska), u ime studentice Ree Ivanić (Hrvatska) koja nije mogla biti nazočna, prenio je izlaganje »Važnost Miroslava Krležu za hrvatsku kulturnu i estetičku djelatnost u 20. stoljeću«, a koje se usredotočilo na važnost i doprinose tzv. »Sukoba na ljevici« u kojem je Krleža, između ostalog, svojim protivljenjem umjetničkoj doktrini socijalističkog realizma, odigrao važnu ulogu u povijesti hrvatske kulture i umjetnosti. Lu-

cijan Mofardin (Hrvatska) zaključio je prvu studentsku grupu izlaganjem pod nazivom »Doprinos Eduarda Kalea razvoju znanosti o kulturi«, u kojem je predstavljanjem Kaleove knjige *Uvod u znanost o kulturi* uspješno predstavio Kaleov doprinos razvoju kulturologije, ali i šire mreže interdisciplinarnih društveno-humanističkih znanosti. Studenti iduće grupe »Filozofija i religija« svoj su fokus usmjerili na tri hrvatska filozofa ključna za razvoj nekog od aspekata teološko-filozofske misli. Tilija Simon (Hrvatska) tako je u svojem izlaganju »Teološki i religioški elementi u misli Jurja Dragišića« istaknula važne segmente života i filozofije spomenutog renesansnog mislioca, kao što su restauracija kršćanstva, slobodna volja i sl., s ciljem ocrtavanja važnosti i veličine Dragišićeve misli i djela. Sven Malkoč (Hrvatska) nastavio je svojim izlaganjem »Teološki rukopisi i polemike Nikole Vitova Gučetića«, u kojem je predstavio širok spektar Gučetićevih interesa, unutar kojeg se posebno ističu interes za kozmologiju, meteorologiju i astronomiju, kao i pokušaj pomirenja platonizma i aristotelizma u duhu kršćanskog nauka. Posljednje izlaganje »Josip Čurić: perjanica hrvatske neoskolastike u 20. stoljeću«, koje je održao Tomislav Šerić (Hrvatska), posvećeno je najznačajnijem neoskolastičkom filozofu 20. stoljeća i širokoj lepezi njegovih interesa, unutar koje su neka od istaknutih područja bila ontologija, pitanje teizma i ateizma, odnos znanosti i vjere i sl.

U posljednjoj sesiji »Glazba« od tri predviđena izlaganja održano je tek jedno, no nimalo manje vrijedno izlaganje Dževada Zečića (Bosna i Hercegovina) u kojem je pod nazivom »Ihvan al-safa – *O glazbi*« izlagač predstavio djelovanje intrigantnog tajnog saveza iz 10. stoljeća čiji nauk o odnosima matematičkih proporcija i muzičkih elemenata, kao što su rasponi intervala i omjer žica na lutnji, odaje snažne utjecaje pitagorejske i neoplatonske misli.

Treći dan simpozija, petak, 27. rujna 2024. godine, započeo je prigodnom sesijom povodom obilježavanja obljetnice rođenja Immanuela Kanta naslovljenom »O Kantovu 300. rođendanu«. Tatijana Petrić (Hrvatska) u svojem je interesantnom izlaganju »Kant i o Kantu: doprinos alumna Sveučilišta u Zagrebu« predstavila rezultate istraživanja zastupljenosti Kantove misli među stručnjacima i utjecaja Kanta i njegove filozofije na znanstvenike Sveučilišta u Zagrebu, pri čemu su kao dvije glavne baze podataka korišteni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice i portal *Hrčak*. U izlaganju »Pietro Bottura o Immanuelu Kantu« Hrvoje Potlimbrzović (Hrvatska) predstavio je Botturinu prosudbu Kantovih promišljanja na području logike i

spoznajne teorije s naglašenim Botturinim negativnim kritičkim stavom prema Kantovim konceptima, dok je Josip Guć (Hrvatska) u izlaganju »Milan Polić o Immanuelu Kantu« iznio komentar Polićeve kritike Kanta, ukazujući na potencijalne nedostatke, ali i prednosti nekih Polićevih pokušaja ispravljanja Kantove filozofije odgoja. Završno, Hrvoje Jurić (Hrvatska) u izlaganju »Kantove pjesme i pjesme o Kantu« predstavio je manje poznat, pjesnički dio Kantova opusa u sklopu kojeg je predstavljeno šest pjesama u autorstvu samoga Kanta i četiri njemu posvećene pjesme, na hrvatski prepjevane perom samog izlagača povodom spomenute obljetnice Kantova 300. rođendana.

Nakon rasprave i pauze, uslijedila je još jedna sesija na engleskom jeziku, naslovljena »Reception of Croatian Philosophy in the World« [»Recepcija hrvatske filozofije u svijetu«]. Prvim izlaganjem »An Outsider's Perspective on Integrative Bioethics in Croatia« [»Pogled izvana na integrativnu bioetiku u Hrvatskoj«], Michael George (Kanada) pružio je vlastite impresije i zapažanja o projektu integrativne bioetike uopće, kao i njenom utjecaju na etiku i filozofiju u akademskom okrugu, ali i šire. Mislav Kukoč (Hrvatska) u izlaganju »International Reception of Croatian Praxis Philosophy« [»Međunarodna recepcija hrvatske filozofije prakse«] predstavio je važnost i put stjecanja internacionalnog ugleda hrvatske škole filozofije *praxis*, a Béla Mester (Mađarska) u svom je izlaganju »Parallelisms, Similarities, Differences and Connections of the 19th Century Croatian and Hungarian Philosophies« [»Paralelizmi, sličnosti, razlike i veze hrvatske i mađarske filozofije 19. stoljeća«] nastojao prikazati odnos hrvatske i mađarske filozofije oprmjeren iskustvima priređivanja novog izdanja djela *Grundriss der Geschichte der Philosophie* prevedenog na, između ostalog, hrvatski i mađarski jezik. Sljedeću sesiju naziva »Odgoj i obrazovanje« otvorio je Tomislav Krznar (Hrvatska) izlaganjem »Kritičko mišljenje u filozofiji Josipa Marinkovića«, u kojem je Marinkovićev doprinos znanstvenim istraživanjima zacrtan u područjima promišljanja uloge filozofije i kritičkog mišljenja u akademskom obrazovanju. Marjan Šimenc (Slovenija) u izlaganju »The Context of the Changes in the Slovenian Secondary School Philosophy Syllabus« [»Kontekst promjena u filozofskom kurikulumu za slovenske srednje škole«] bavio se temom tretmana filozofije u školama i školskim kurikulumima, u sklopu koje je predstavio novi kurikulum o nastavi filozofije u školama Slovenije usporedivši ga s onim u hrvatskim školama. Kristina Dilica (Hrvatska) izlaganjem »Potreba za većim priznanjem Vladimira Nazora u suvremenom kurikulumu« nastojala je uka-

zati na nedovoljnu zastupljenost Nazorovih djela u osnovnoškolskom i srednjoškolskom kurikulumovima s obzirom na njegov izraziti značaj za hrvatsku kulturnu baštinu. Marija Brajčić, Dubravka Kušević i Mia Mijaljica (Hrvatska) u izlaganju naslova »Fenomenologija kulturne baštine u dječjem likovnom izričaju« prikazale su rezultate istraživanja percepcije kulturne baštine učenika prvih četiriju razreda osnovne škole na temelju dječjih likovnih radova inspiriranih doživljajem kulturne baštine.

Nakon pauze za ručak održan je i drugi »Incubator hrvatske filozofije« u kojem su sudjelovali studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, putem telekomunikacijskih platformi, i studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izlaganja studenata iz prve grupe bila su okupljena oko teme »Filozofija odgoja Milana Polića« pa je Josip Škrapić (Hrvatska) započeo sesiju izlaganjem »Odnos odgoja i manipulacije po Milanu Poliću«, u kojem je predstavio Polićev stav prema problematici odnosa ideologije i odgoja naglašavajući važnost kritičkog mišljenja i autonomije kod odgajnika za razvoj uspješnih i zdravih metoda odgoja. Borna Šunjić (Hrvatska) nastavio je izlaganjem »Milan Polić i problem normatizacije odgoja«, u kojem je prethodno spomenutu problematiku nadopunio problemom odvajanja vrijednosti i znanja ističući važnost individualnog i relativnog pristupa znanju i vrijednostima u svrhu razvoja cjelovitih i kvalitetnih pojedinaca. U posljednjem od triju izlaganja »Feminizacija odgoja u misli Milana Polića« Magdalena Tutek (Hrvatska) istaknula je problem feminizacije i deprofesionalizacije odgojnih struktura čije rješenje nalazi u Polićevu nastojanju za emancipacijom društva i odgojnih struktura od spolnih stereotipa. Sljedeću grupu studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu objedinjenu temom »Poiesis i techne« otvorila je Lucija Čurić (Hrvatska) izlaganjem »Filozofija umijeća kao filozofija našega vremena« u kojem je, s osloncem na filozofsku misao Vanje Sutlića, izložila problematiku okretanja filozofije od pjesničkog, onog koje sadrži stvaralački potencijal izmjene svijeta, prema umijeću, koje definira krizni status suvremene filozofije, ali i današnjice uopće. Lea Mraz (Hrvatska) u svojem je izlaganju »Redefinicija ili aberacija – točka prijeloma pojma (moderne) umjetnosti« u okviru promišljanja hrvatskih filozofa druge polovice 20. stoljeća nastojala dovesti u pitanje identitet tradicionalnog pojma poetičke umjetnosti uslijed prodiranja teorijskih tendencija suvremenog znanstveno-tehničke zbilje u problematični koncept suvremene umjetnosti. Na samome kraju izlaganja trećeg dana, Mihael Vrbanc (Hrvatska) predstavio je vrijedne i uporišne

istraživačke točke u estetičkom nasljeđu Zlatka Posavca izlaganjem pod nazivom »Posavčeva estetika kao orijentacijski pristup umjetnosti i umijeću u hrvatskoj filozofiji«.

Završni događaj prethodnog dana simpozija bio je predstavljanje recentnih filozofskih izdanja u sklopu kojeg su predstavljena sljedeća djela: (I) Mislav Kukoč, Anita Lunić (ur.), *Filozofija i kultura Mediterana*; (II) Josip Guć, *Poticaji za bioetičko promišljanje odnosa kulture i prirode u djelu Nikole Viskovića*; (III) Igor Mikecin (ur.), *Filozofija u potrazi za samom sobom: zbornik u čast akademika Branka Despota povodom 80. rođendana*; (IV) Josip Weissgerber, *Antropologija: filozofija o čovjeku*; (V) Ivo Džinić, *Snaga mita: uz filozofiju Ernsta Cassirera*; (VI) Denis Novko, *Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije*.

Posljednji dan, subota, 28. rujna 2024. godine, započeo je sesijom »Novija hrvatska filozofija« i izlaganjem »Uz 'nepoznata' predavanja Marijana Tkalčića: *Etika. Suvremeni pravci*« Jana Defrančeskog (Hrvatska). U izlaganju je ukazao na važnost ispisanih i objavljenih predavanja Marijana Tkalčića održanih na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu fokusirajući se, konkretno, na vrijednost predavanja spomenutog u naslovu. Tomislav Škrbić (Hrvatska) izlaganjem »*Predmet i metode estetike: 'nepoznata' predavanja Marijana Tkalčića*« nadovezao se na prethodno iznesene zaključke ističući Tkalčićeva predavanja o području i problemima estetike, osobito o važnosti odnosa *subjekt – objekt* za promišljanja filozofskih zasada umjetnosti. Zaključno, Luka Perušić (Hrvatska) održao je izlaganje pod nazivom »Antikangrgijanska transmutacija vrline od *tékhnē* do tehnološkoga rješenja«, u kojem je tragom Kangrginih istraživanja o moralu i tehnici obrađen povijesni obrat tehničkog smisla vrline i ponuđena dijagnoza s obzirom na razvoj sustava umjetne inteligencije.

Posljednju sesiju simpozija, naslovljenu »Filozofija u književnosti«, sačinjavala su tri, od predviđena četiri izlaganja, pa je umjesto odsutne Marije Lucin (Hrvatska) prvo izlaganje održao Alen Tafra (Hrvatska). Pod naslovom »Historiozofija Zvane Črnje i Čakavskoga sabora« cilj Tafrina izlaganja bio je aktualizirati Črnjinu zamisao sjedinjenja hrvatske povijesti i kulture na temelju ideja Miroslava Krleže, a u sklopu Čakavskog sabora čiji je osnivač bio sami Zvane Črnja. Izlaganje »Materijalistički pristup poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića«, koje su pripremili Josip Periša i Ana Daria Bokan (Hrvatska), analizom odabranih pjesama prikazalo je povezanost karakteristika Kranjčevićevih pjesama s postulatima historijskog materijalizma. Simpozij je zaključila Nives Triva (Hrvatska) izlaganjem

pod nazivom »Još jedno čitanje *Vlastite sobe* Virginije Woolf«, u kojem je na primjeru eseja *Vlastita soba* istaknula ondašnji problem intelektualnog podčinjavanja žena u krutom patrijarhalnom društvu o kojem je Woolf pisala i čije je rješenje vidjela u osamostaljenju i obrazovanju žena s ciljem konačne slobode intelektualnog djelovanja. Nakon posljednje rasprave i ručka uslijedio je odlazak intelektualno oplemenjenih sudionika svojim kućama.

Na samome kraju, ponosno možemo zaključiti da je revitalizacija i aktualizacija hrvatske filozofske misli još jednom uspješno ostvarena u sklopu ovogodišnjeg creškog simpozija. Revni i redoviti sudionici zajedno s mladim filozofskim nadama u filozofskom dijalogu usred mediteranskog ozračja otvorili su vrelu novih tema i problema pripremivši put za sljedeća željno iščekivana promišljanja i istraživanja u nepresušnom moru mudroslovlja.

Lea Mraz

Okrugli stol »Una – jedna, ali ne i jedina«

U gradu Zagrebu, 3. listopada 2024. godine s početkom u 11.00 sati, održan je okrugli stol zanimljiva naslova »Una – jedna, ali ne i jedina«. Riječ je o znanstveno-kulturnom događanju, odnosno svojevrsnoj akademskoj i civilno-društvenoj reakciji na ekološku i socijalnu dramu koja se zbivala ovoga ljeta oko vrela rijeke Una. Događanje je održano u prostoru Sveučilišnog centra za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu (Ulica Ivana Lučića 1a, Zagreb), a osim spomenutog domaćina, organizatori ovoga okruglog stola bili su: Hrvatsko bioetičko društvo (Mali Lošinj / Zagreb), Udruga za istraživanja, promicanje i zaštitu krša »Krasopis« (Tribalj), Udruga »Una« (Srb), Centar za životnu sredinu (Banja Luka) te IKRA – Institut za kulturu mišljenja (Zagreb).

Da podsjetimo, sredinom 2024. godine u hrvatskom medijskom prostoru pojavila se vijest o planu izgradnje tzv. mini-hidroelektrane u Donjoj Suvaji, pokraj Srba, a koji je – zahvaljujući lokalnim aktivistima/icama (i onima koji su ih srčano i svestrano podržavali) – ipak na kraju obustavljen. No, s obzirom na socijalno-ekološke drame ovoga tipa koje nažalost nerijetko završe i tragično, va-

lja imati na umu da rijeka Una – nije *jedina*. Ona, naime, u tom pogledu predstavlja tek jedan od u posljednje vrijeme mnogih slučajeva nedovoljno kritički promišljenih pokušaja degradacije prirodnoga okoliša, koji je u očima šire populacije, zahvaljujući krivo vođenim (bio)politikama i određenim interesnim stranama, opravdavan isključivo klimavim argumentima o budućoj ekonomskoj dobrobiti, najčešće u pogledu novčane zarade, obnovljive energije, zelenih planova i sl. Međutim, iako je izgradnja mini-hidroelektrane na rijeci Uni za sada obustavljena, daleko od toga da je problem riješen. Upravo je to i bila glavna tema ovoga okruglog stola, koji je po broju govornika i razgranatosti rasprave gotovo pa prerastao u znanstveni skup.

Sa svojim izlaganjima na okruglom stolu sudjelovalo je deset izlagača/ica: (1) Hrvoje Jurić (Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu); (2) Tanja Rastović (Udruga »Una«, Srb); (3) Amarildo Mulić (Društvo »Unski smaragdi«, Bihać); (4) Sunčana Roksandić (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu); (5) Lidija Knorr (Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu); (6) Ivo Lučić (Udruga »Krasopis«, Tribalj); (7) Krešimir Žganec (Sveučilište u Zadru, Odjel za nastavničke studije u Gospiću); (8) Valentino Findrik (IKRA – Institut za kulturu mišljenja, Zagreb); (9) Ivona Grgurinović (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) te (10) Vladimir Topić (Centar za životnu sredinu, Banja Luka). Ovaj okrugli stol otvorio je brojna pitanja u pogledu nedavnih napada na izvor rijeke Une, čime je postalo jasno da nijedan dio prirode u Republici Hrvatskoj – a pogotovo veći dio Dinarskoga krša – nije u potpunosti zaštićen od možebitnog uništavanja. Iako je Una, zahvaljujući svojoj prirodnoj ljepoti i vrijednostima stekla epitet »jedina«, ona nažalost nije jedina rijeka kojoj prijete ekološka devastacija. Naime, postoji čitav niz rijeka sličnih vrijednosti diljem Dinarskoga krša koje su izložene višestrukim degradacijama – od izgradnje nepotrebnih i štetnih objekata do raznih oblika zagađenja (npr. otpadne vode).

Pritom, valja primijetiti da se sve to događa unatoč Zakonu o obnovi prirode Europske unije, koji nalaže povratak rijeka i drugih prirodnih entiteta u približno prirodno stanje u sljedećih nekoliko desetljeća. Na tome tragu, sudionici ovoga okruglog stola nastojali su, svatko iz svoga gledišta, objasniti pozadinu spomenutih napada (tj. njihovo značenje i domete) te predložiti moguća rješenja u kratkoročnoj i dugoročnoj perspektivi, a što je u konačnici rezultiralo zanimljivom raspravom i preliminarnim dogovorima o budućim suradnjama.

Jan Defrančeski

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva

»Filozofija i religija: Pristupi proučavanju religije na interdisciplinarni način«

U Zagrebu je od 28. do 30. studenoga 2024. godine održan 65. Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva pod nazivom »Filozofija i religija: pristupi proučavanju religije na interdisciplinarni način«. Simpozij je održan u Sveučilišnom centru za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu. Organizacijskim odborom simpozija predsjedavao je Stjepan Radić, dok je dužnost tajnika obnašao Tomislav Bunoza. Simpozij je započeo uvodnim pozdravima koje su održali Ivo Džinić, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, i Stjepan Radić, predsjednik Organizacijskog odbora.

U četvrtak, 28. studenoga 2024. godine, nakon uvodnih riječi, uslijedila su predavanja. Prvo plenarno predavanje održao je Lino Veljak (Zagreb) s naslovom »Religija između integrizma i relativizma«, pri čemu je izložio rascjep između integrističkog, odnosno fundamentalističkog i relativističkog poimanja religije. Pri tome se postavilo pitanje karaktera toga rascjepa, u kojoj je mjeri on principijelan i neuklonjiv, a u kojoj izraz antitetičke solidarnosti prividno suprotstavljenih pozicija. Navedeni rascjep predstavlja okosnicu argumentiranja, ali i svojevrsni izazov za filozofiju te duhovne i društvene znanosti općenito u njegovu tumačenju.

Nakon plenarnog predavanja uslijedila su redovita izlaganja naznačena toga dana. Tako je prvo sesijsko izlaganje održala Marina Katinić Pleić (Zagreb) pod naslovom »Od Hegelove ontoteologije do teoantropologije Fabricia Hadjadja«. Posredstvom suvremenog filozofa Hadjadja autorica je istaknula pojam »zastarjelosti čovjeka«, što predstavlja posljednjegohgelovsku kulminaciju proboja ateizma i tehničkih znanosti pri kojoj je čovjek suvišan u vlastitome svijetu te kao takav potrebuje Boga za vlastitu rehabilitaciju. Sljedeći izlagač bio je Željko Pavić (Zagreb) s temom »Vjera i religija: kredibilitet religije pred vjerom?«. Vjera se ovdje promatrala kao izraz slobodne pojedinačne odluke, čime je ona bespretpostavna religiji, koju obilježava institucionalnost. Zatim je uslijedilo predavanje Miroslava Galića (Banja Luka) s naslovom »Quentin Meillassoux: sablasna dilema i došašće nepostojećeg boga«. Dotično predavanje stavilo je fokus na Meillassouxov filozofski projekt sažet u tezi da je spekulativna ontologija isključivi, odnosno jedini mogući pristup refleksije o apsolutu ako bi ga se shvaćalo uz pretpostavljenu lišenost

kontingentnog odnosa prema svijetu. Posljednji izlagač ovog sesijskog bloka bio je Marko Vučetić (Zadar), koji je održao izlaganje pod naslovom »Hermeneutika nade i intersubjektivne ne-događajnosti«, pri čemu se referirao na odnos događajnog i virtualnog očitovanog u pozicioniranju pojma vjere bez nade – što, kako ističe, vodi u fanatizam i destrukciju.

Nakon kratke stanke, Martina Matosović-Pongrac (Dugo Selo) održala je izlaganje pod naslovom »Metafore i personifikacije u 'O qui Perpetua': hermeneutička rasprava o božanskom poretku«, u kojemu je tumačila spomenutu pjesmu unutar Boetijeve *Utjehe filozofije* s naglaskom na njezin simbolički i teološki značaj. Sljedeći izlagač bio je Ivan Majić (Zagreb) s izlaganjem »Književnost u kontekstu vjere i kulture: analiza Franjinog pisma o ulozi književnosti u formaciji«, u kojemu je analizirao pismo pape Franje objavljenog 17. srpnja 2024. godine, a u kojemu rimski prosvetećenik govori o ulozi književnosti za odgoj budućih naraštaja, čime postavlja svojevrstan otvoreni poziv za interdisciplinarnošću u humanistici. Nakon toga, Micolaj Martinjak (Zagreb) održao je izlaganje »Gnosticizam: povijesne promjene razumijevanja i značenja sustava«, u kojemu je predstavila povijesni pregled i njemu svojstvene izmjene gledišta na pojavu gnosticizma. Zatim su Ivo Džinić (Zagreb) i Ivica Šola (Osijek) izlagali na temu »*Cultura animi philosophia est!* O filozofiji kao brizi za dušu«, te su pritom istaknuli važnost odnosa filozofije i duhovne prakse kao jednome od važnih počela kulture. Nakon toga uslijedilo je izlaganje Josipa Guć (Split) pod naslovom »Uskršnjeg iskustvo u filozofiji Paula Freirea«, u kojemu je izlagač osvijetlio Freireovu sklonost Marxu, pozivajući da se stane na stranu potlačenih. Zatim je Valentino Findrik (Zagreb) održao izlaganje »Čovjek kao mikrokozmos u spisima Maksima Ispovjedaoca i kasnog Maxa Schelera«, u kojemu je razmatrao identitet Schelerovih antropoloških postavki, ali i način njihovih preoblikovanja. Potom je Željko Šarić (Banja Luka) nastupio s izlaganjem »Snovi o besmrtnosti: religijska i transhumanistička eshatologija«, u kojemu je nastojao proniknuti u odnos između eshatologije i transhumanizma, postavljajući pritom metodološko pitanje: radi li se ovdje o filozofski pomirljivim pogledima ili trajno razdvojenima? Potom su Antun Pavešković i Zoran Turza (Zagreb) održali izlaganje »Ljubavna mimeza i teološki koncept čovjeka kao 'slike Božje': putovanje od proto-subjekta do subjekta«, u kojemu su razmatrali Girardovo istraživanje o mimetičkim mehanizmima ljudske prirode, ali – za razliku od oponašanja mima i gesti – fokus su stavili na oponašanje želja, što je doprijedilo pozitivnom razumijevanju posljedica mimetičke teorije.

Nakon kratke stanke, Dafne Vidanec (Zaprešić) i Petar Miljković (Varaždin) održali su izlaganje pod naslovom »'Božja Riječ' u dobu umjetne inteligencije: od *logosa* do *eidosa*«. Autori su u predavanju ukazali na poteškoću shvaćanja Božje Riječi uslijed tehničko-tehnoloških izazova modernog doba uz pripadajuće antropološke posljedice. David Martić (Zagreb) održao je izlaganje »*Vjerski skok* ili čvrsto stajanje na zemlji«, u kojemu je tragao za skupom pravila koja bi vodila blagostanju, odnosno zajedničkom aspektu religija, polazeći iz subjektivnog i egzistencijalnog vidika. Kao sljedeći izlagač nastupio je Ljudevit Fran Ježić (Zagreb) s izlaganjem »Lógos kao oruđe Božjeg stvaranja svijeta u nazorima na razmeđu era«, u kojemu je ponudio filološku analizu ovog znamenitog grčkog pojma kao razjašnjenje predodžaba prema kojima *lógos* stvara svijet. Potom je Tomislav Bunoza (Đakovo) održao izlaganje »Misterij 'vjere' kod Sorena Kierkegaarda (u okvirima ranoegzistencijalističke misli)«, u kojemu je kontekstualizirao Kierkegaardovo poimanje vjere uz egzistirajućeg pojedinca, a pri čemu je upozorio na paradokse svojstvene kontingentnom pojedincu, što je pak blisko kontingentnom pristupu vjeri.

Zadnji blok izlaganja prvoga dana započeo je Franjo Mijatović (Rijeka) s izlaganjem »O odnosu biblijske i filozofijske teologije (Kant 6, 7–10)«, u kojemu se pozvao na Kantovo razdvajanje biblijske i filozofijske teologije te je istaknuo neke praktične savjete koji mogu pripomoći održavanju ravnoteže i interdisciplinarnosti između spomenutih teologija. Zatim je Darko Kovačić (Zagreb) održao izlaganje »Marx nije bio ateist«, u kojemu se pozivao na shvaćanje Marxova pojma oslobođenja unutar konkretnih političko-ekonomskih odnosa, inzistirajući na praktičnom djelovanju, odnosno nužnosti uključivanja materijalne razine u razumijevanje emancipacije i oslobođenja. Naposljetku su Erik Brezovec i Uršula Čulinović (Zagreb) održali izlaganje »Od Boga do umjetne inteligencije – transhumanizam kao temeljno otuđenje«. Predavači su istaknuli fenomen pridavanja vlastite umnosti izvanjskoj stvarnosti, koji je često pripisivan Marxovu razumijevanju religije – i to kao važnu moguću sastavnicu razumijevanja umjetne inteligencije uopće.

U petak, 29. studenoga 2024. godine, plenarnim predavanjem Josipa Berdice (Osijek) »Religiozni temperament 'ranoga Rawlsa' kao kontekst njegove političke filozofije« započeo je drugi dan simpozija. Autor je svojim istraživanjem »ranog Rawlsa uočio da njegovo religijsko uvjerenje nosi posljedice za njegovu kasnu misao i sveukupno djelo, a koje su ponajprije uočljive pri obrani razložne vjere unutar okvira ustavne demokracije.

Upravo na temelju netom istaknutoga, valja tumačiti Rawlsovu težnju za sveobuhvatnim pogledom na svijet, što je sastavni dio onoga što se podrazumijevalo pod Rawlsovim religioznim temperamentom. Nakon plenarnog predavanja, Mina Pavlović (Beograd) održala je izlaganje »Božansko ludilo i ekstaza: od Dionisa do hrišćanstva«, u kojemu je izložila paralele između ekstaze svojstvene Dionizu i kršćanskog misticizma. Potom je Luka Šiško (Zagreb) održao izlaganje »Učenje o slobodi i oslobodenju u *Bhagavad-gīti* u tumačenju Śrī Ramanuje«. Izlagač je pokušao odgovoriti na pitanje o uzroku patnje te osvijetlio povezanost pojma ne-slobode i patnje kod ovog indijskom mislioca. Nakon toga, nastupio je Ivan Perkov (Zagreb) s izlaganjem »Fra Andrija Kačić Miošić – svjetionik hrvatskoga prosvjetiteljstva«. Autor se u izlaganju fokusirao na kapitalno djelo ovoga hrvatskoga prosvjetitelja, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, te analizirao poveznice filozofsko-teoloških postavki s njegovim praktičnim i svećeničkim poslanjem. Slijedilo je izlaganje Maje Herman Duvel (Zagreb) pod naslovom »Odnos filozofije i religija prema Ramonu Llullu«, u kojemu je istaknula kako je ovaj filozof težio međusobnoj toleranciji kršćana, Židova i muslimana, a što se preljeva i u njegovo shvaćanje odnosa filozofije i religije uopće. Zatim je Tomislav Zelić (Zadar) održao izlaganje »Religija u njemačkom pjesništvu hrvatskih časnika«, u kojemu je istraživao predodžbu filozofsko-religijskih pojmova poput Boga, raja i spasenja u njemačkom pjesništvu prisutnom kod hrvatskih časnika, ponajprije Jelačića i Preradovića. U sljedećem bloku predavanja, Haris Veladžić (Bihać) nastupio je s izlaganjem »Religiološko-filozofska refleksija međureligijskog dijaloga u publikacijama Islamske zajednice u drugoj polovini XX stoljeća«. Izlagač je u izlaganju analizirao publikacije Islamske zajednice na temu međureligijskih dijaloga, koje je podijelio na tekstove koji prezentiraju muslimansku stranu, tj. stav o dijalogu, tekstove koji donose izvješća međureligijskih susreta i tekstove koji reflektiraju ideju međureligijskog dijaloga uopće. Nakon njega, Orhan Jašić i Kenan Čemo (Sarajevo) nastavili su s izlaganjem »Poimanje pojmova Vjera (īmān) i religija (dīn) u teološkom-filozofskom djelu *Džavhar at- Tawhīd* imāma Ibrāhīm al-Lāqqanija«. U središtu ovog izlaganja bila je refleksija nekoliko krucijalnih teološko-filozofskih pojmova navedenog djela, pri čemu je riječ o *qasidi*, tj. religioznoj poemi nastaloj u šesnaestom stoljeću u Egiptu te koja predstavlja svojevrsni *credo* u muslimanskoj teologiji sredozemnog kruga. Potom su Bajram Dizdarević (Tuzi/Podgorica) i Davud Efendić (Sarajevo) održali izlaganje »Percepcija Božje Objave i razuma u teološko-filozofskom

diskursu Abu l-Jusra al-Bazdawija«, u kojemu su istaknuli neizostavan odnos kur'anskoga teksta i razuma kao važnih odrednica percepcije Objave u razumijevanju muslimanske patolozijske misli Abu l-Jusra al-Bazdawija. Zatim je Zvonko Miličić (Visoko) održao izlaganje »Kontinuitet i posvećenost bosanskih franjevacu filozofskom djelu učitelja Dunska Škota: dva ogledna primjera – fra Vitomir Slugić i fra Mile Babić«, u kojemu je naglasio važnost »življenja« slobode, pozicionirajući dotičnu kao odmak od klasične metafizike.

Nakon kratke stanke, Aleksandra Golubović (Rijeka) nastavila je s izlaganjem »Religija u konstantnoj reviziji – pogled iz suvremenog kuta«, u kojemu je pružila pregled tumačenja kršćanske religije kroz povijest, zaustavljajući se na poseban način na gledištu suvremene filozofije religije po pitanju kršćanske religije. Pritom je osobito istaknula potrebu stalnog, kritičkog propitivanja religije da bi ona bila bliska suvremenom čovjeku. Potom je Saša Horvat (Rijeka) održao izlaganje »Molite! Stanite! Molite! Stanite!« ili o problematici religioznih iskustava u neuroznanstvenim laboratorijima«, u kojemu je istaknuto važno metodičko razlikovanje između autentičnog religijskog iskustva u svakodnevnom životu i religijskog iskustva u kontroliranom laboratorijskim uvjetima. Zatim je Ivan Vranješ (Osijek) održao izlaganje »*Via Rogeriana* – suvremena gradnja puta do Boškovićeve pouke o Bogu«, u kojemu je prikazao mogući put pomirenja znanosti i vjere u Boškovićevu shvaćanju. Slijedilo je izlaganje Dževada Zečića (Zenica) pod naslovom »Znanost i religija – Werner Heisenberg i Abdu Salam«. Autor je predočio uvid u antičke filozofsko-religiozne korijene kao intelektualno nasljeđe u znanstvenoj misli A. Salama i Heisenberga. Nakon toga, Luka Janeš (Zagreb) nastupio je s izlaganjem »Susret filozofije, znanosti i religije u misli Teilharda de Chardina«, u kojemu je, referirajući se na navedenog mislioca, istaknuto korištenje transdisciplinarnе metodologije koja tek treba zakoračiti na svoje plodno tlo.

Zadnji sesijski blok započela je Marijana Kolednjak (Zagreb) izlaganjem »Vjerska (ne) tolerancija: prevladavanje straha u dobu nesigurnosti«, u kojemu je pozvala na kritičko samoispitivanje prilikom otkrivanja strahova i sumnji. Potom je Hrvoje Jurić (Zagreb) održao izlaganje »Integrativna bioetika i religija«, u kojemu je predstavio integrativnu bioetiku kao projekt uvažava religije kao takve, što se očituje u misli suvremenih autora (Alberta Schweitzera, Fritza Jahra, Hansa Anasa i Arnea Næss), čije je bioetičke koncepte ukratko tematizirao. Naposljetku je Ivan Smiljanić (Zagreb) nastupio s izlaganjem »Religija kao temelj morala u filozofiji kulture Stjepana Zimmermanna«, u kojemu je naveo Zimmer-

manove doprinose na području kulture i stav da dobrobit društva mogu graditi isključivo ćudoredni građani kao moralni pojedinci.

U subotu, 30. studenoga 2024. godine, Slobodan Sadžakov (Sombor) izlaganjem »Sekularizacija: njen značaj i opasnosti narušavanja« otvorio je treći dan simpozija. U izlaganju istaknuo je povijesno značenje pojma sekularizacije s osvrtom na aktualna društvena događanja. Potom je Sead Alić (Zagreb) nastupio s izlaganjem »Filozofija i 'židovsko pitanje'«, u kojemu je predstavio refleksiju etničkog čišćenja u Palestini kao filozofskog izazova i to s posebnim naglaskom na potrebu dubljeg religijskog propitivanja, budući da su, na ovom primjeru, religije itekako povezane s ekonomskim i političkim strategijama. Nakon toga, uslijedilo je izlaganje »Religijski korijeni ekološke krize: analiza kritike zapadnog kršćanstva u Lynna Whitea« Ivica Kelama, Darije Rupčić Kelam, Ivana Včeva (Osijek). Autori su kao polazište izlaganja uzeli L. Whiteov članak »Povijesni korijeni naše ekološke krize«, u kojemu motreni autor reflektira o povezanosti između religijskih uvjerenja i ekološke krize. Zadnje izlaganje u ovom bloku održao je Damir Hršak (Sisak) pod naslovom »Teologija oslobođenja kao preteča holističkog environmentalizma«, u kojemu je pojasnio cjelovitost uloge materijalnog i duhovnog unutar pojma holističkog environmentalizma kao područja integrativne bioetike.

Nakon kratke stanke, Mirko Vlk (Rijeka) održao je izlaganje »Filozofsko-teološko propitivanje odnosa religije i politike u postsekularnom dobu«. Autor je otvorio pitanje moguće rehabilitacije religije u javnom prostoru kao odgovor na dinamiku politizacije religije. Slijedilo je Stjepan Radić (Đakovo) s izlaganjem »Nasilje i sveto«: o navedenom odnosu iz žrtvoslovne perspektive«, u kojemu je razmatrao mimetičku teoriju Renée Girarda, koji propituje odnos religije i nasilja, upozoravajući da se ovdje treba čuvati svakog banaliziranja i pojednostavljivanja. Nakon toga, Maroje Višić (Zagreb) održao je izlaganje »Neki religijski motivi u kritičkoj teoriji Herberta Marcusea«, u kojemu je naveo da ovaj autor religiji pristupa kroz dva aspekta (održavanje autoriteta i povezanost s estetikom) čime ispituje njezin utjecaj na društvene strukture. Kao zadnji izlagač u ovom bloku nastupio je Nikola Tadić (Sisak) s izlaganjem »Marksist i kršćanin ili pohvala toleranciji«, u kojemu je pjesničko-biografskim tonovima ilustrirao susret Branka Bošnjaka i Mije Škvorca.

U posljednjem sesijskom bloku simpozija, Mislav Kukoč (Zagreb) održao je izlaganje »Budućnost religije na prijelomu epoha«, u kojemu je istaknuo krucijalne teme međunarodnog godišnjeg znanstvenog skupa »Future of religion« koji se održavao od 1977. godi-

ne u Dubrovniku. Potom je Mladen Živković (Vis) nastupio s izlaganjem »Neki neprimjereni pristupi religiji«, u kojemu se osvrnuo na kritike religije, ponajviše kršćanstva u poslijehegelovskih mislioca, ali i misaone struje (biologizam psihologizam, fizikalizam, scijentizam) i društveno-političke aktivnosti, ponajprije totalitarizam. Zatim je Dan Đaković (Zagreb) održao izlaganje »Religija – kultura – civilizacija – politika«, u kojemu je skrenuo pozornost na proizlaženje kulture iz religije, a politike iz kulture, ukazujući na neophodnost jednakog uvažavanja duhovnog i materijalnog aspekta, čime se ističe nezaobilazna uloga religijskoga unutar javnoga djelovanja. Zadnji izlagač simpozija bio je Filip Martin Svibovec (Zagreb) s izlaganjem »Filozofsko preispitivanje korijena religije«, u kojemu je opravdao poziv prema reflektiranju temelja religije, odnosno ulogu čovjekova povezivanja s transcencijom.

Na koncu simpozija, završnu riječ u vidu zahvale održao je predsjednik Organizacijskog odbora Stjepan Radić i time zaključio simpozij, koji je tekao u mirnom i komunikativnom duhu, koji je jasno opravdao interdisciplinarni poziv unutar vlastitog naziva. Širina vidika koju su ponudili izlagači nadmašilo je jedino smjerenje sudionika prema međusobnom povezivanju i daljnjem doprinosu razvoja filozofsko-religijskih tematika.

Tomislav Bunoza